

KULTÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Eudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Klára Buzássyová, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol, Elena Smiešková

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepková 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 18 — ČÍSLO 6

OBSAH

KAČALA, J.: Slovo <i>ťažko</i> ako príslovka a ako časť . . .	193
JACKO, J.: Nové názvy miesta . . .	197
DVONČ, L.: Materinčina, materina . . .	202
RISOVÁ, E.: Názvy výrobkov a ich motivácia . . .	206

Rozličnosti

Belove Notitia, v Notficiách? K. Palkovič . . .	215
---	-----

Správy a posudky

Jazykovedci v Roháči. G. Horák . . .	216
Niekoľko poznámok k prekladu publikácie o fantazirovaní. M. Považaj . . .	218

Spytovali ste sa

Je žltobiely viac žltý ako biely? I. Masár . . .	221
Možno sa cítiť seberovný? M. Masárová . . .	222
Riešiť a vyriešiť, alebo poriešiť? E. Bajzíkova . . .	223
Polohovadlo — polohovanie E. Rísová . . .	223

Slovo ťažko ako príslovka a ako častica

JÁN KAČALA

Slovo *ťažko* sa v spisovnej slovenčine najčastejšie používa ako príslovka utvorená zo základu *ťažk-*, ktorý máme v prídavnom mene *ťažký*; spôsob utvorenia má za následok, že príslovka *ťažko* je súvzťažná s týmto prídavným menom aj významovo. Táto významová súvzťažnosť príslovky s prídavným menom je zreteľná napr. z týchto dokladov (čerpáme ich, ako aj ďalšie uvádzané doklady z kartotéky súčasného slovníka uloženej v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV):

Záclona za ním *ťažko* padá. (tlač 1945) — Ku grošu človek príde *ťažko* a nepatrí sa ho rozmŕhať na daromnice. (Mináč) — Vysoko nad horami *ťažko* bzučali motory lietadiel. (Krno) — Ale už nebežal, išiel pomaly a akosi *ťažko*. (Jašík) — Lipový med je zlatožltý, čistý, má vôňu a chuť lipového kvetu, *ťažko* kryštalizuje. (Novacký) — No prichodilo nám všetkým *ťažko* robiť, i nám deťom už od malička, a to kalilo naše šťastie. (Figuli) — Usmievali sa mi bezmocne, ako *ťažko* chorí, keď sa bránia súcitu. (Gabaj) — Niekoľko litrov mlieka pre *ťažko* ranených... (F. Hečko) — V obloku sa roztiekol fialový blesk, kdesi ozrutne, *ťažko* zahrnelo. (Urban)

Priama významová súvzťažnosť príslovky *ťažko* s východiskovým prídavným menom sa stráca v dvoch prípadoch: 1. keď príslovka *ťažko* funguje ako vetná, resp. predikatívna príslovka a 2. keď má príslovka *ťažko* modálny význam možnosti alebo schopnosti. V prvom prípade je príslovka *ťažko* významovým jadrom spojenia sponového slovesa s vetnou (predikatívnou) príslovkou *ťažko*, pričom toto spojenie funguje ako zložený vetný základ neslovesnej jednočlennej

vety. Týmto spojením sa vyjadrujú rozličné nepriaznivé, resp. negatívne fyzické, psychické alebo sociálne stavy. Spravidla sa osobitným pomenovaním v datíve vyjadruje živá bytosť (zvyčajne osoba), z hľadiska ktorej platí stav vyslovený vo vetnom základe. Príklady:

Ťažko jej bolo, badal som hneď, ale vydržala. {Švantner} — V tom teple jej zrazu *začalo byť ťažko*, bolo jej do plaču. {Moric} — Vstal som, *bolo mi ťažko* na duši, lutoval som ju, ale čo sa dalo robiť? {Mináč} — Necítila som nijakú vinu, a predsa mi *bolo ťažko* na detskej duši. {Figuli} — *Ťažko* je poriadnemu človeku na svete. {Stodola} — Veď oni dobre vedia, ako je *ťažko* v dedine o stravu. {Švantner} — Nebola to veľmi chýrna robota, ale že *bolo ťažko* o zárobok, ani takou ľudia neopovrhli. {Jančová} — S vami je *ťažko*. Hráte sa so slovami. {Chudoba}

V druhom prípade sa príslovka *ťažko* spája s neurčitkom plnovýznamového slovesa a utvára s ním zložený slovesný vetný základ, ktorý vyjadruje možnosť alebo nemožnosť, resp. schopnosť alebo neschopnosť uskutočniť dej pomenovaný neurčitkom. Tu príslovka *ťažko* v nadväznosti na jeden zo svojich pôvodných významov „s námahou, s veľkým úsilím, s prekážkami“ vyjadruje modálny význam a v spojení s neurčitkom plnovýznamového slovesa s úlohou vetného základu jednočlennej vety plní funkciu modálneho výrazu (porov. aj výklad J. Ružičku, 1956, s. 97—99). Príklady:

Ťažko povedať, prečo si už dnes nepovedali všetko, čo si sľubovali povedať. {Sloboda} — *Ťažko sa dištancovať* od umeleckej kreácie, ktorej je sám zvýrazňovateľom a tvorcom. {Smrčok} — *Ťažko mi veriť*, že by na moju matku naozaj čakalo peklo. {Alexy} — *Ťažko tvrdiť* o Hviezdoslavovi, že sa stal po oslobodení radcom a vychovávateľom mladých slovenských básnikov. {Rosenbaum} — Tá tvárička ako zápästie obhryzená, postava drobná, nepatrná. *Ťažko čo poradiť*. {Alexy} — Dakedy sú [vrstvy] zlepené ako listy bridlice a *ťažko odlúpnuť* jednu vrstvu od druhej. {Bunčák}

Modálny význam spojenia príslovky *ťažko* s neurčitkom plnovýznamového slovesa je zreteľný, keď do tohto spojenia vsadíme modálnu vetnú príslovku *možno/nemožno*, ktorá modálny význam možnosti, schopnosti vyjadruje explicitne:

{1a} *Ťažko možno odlúpnuť jednu vrstvu od druhej*.

V takomto spojení preniká v príslovke zreteľnejšie pôvodný vecný význam „s námahou, s veľkým úsilím, s prekážkami“ a modálny význam je v nej prítomný iba potenciálne, keďže na jeho realizáciu slúži špecifický lexikálny prostriedok, pri ktorom stojí úloha vyjadrovať modálny význam možnosti/nemožnosti na prvom mieste.

Uvedené vety s modálnou príslovkou *ťažko* ako súčasťou zloženého vetného základu jednočlennej vety sa žiada odlišovať od synonym-

ných dvojčlenných viet s neurčitkovým typom podmetu a neslovesným sponovo-príslovkovým typom prísudku; J. Ružička [1956, s. 27–28], nazýva príslovky vystupujúce v tomto type prísudku hodnotiace; pri-
tom konštatuje, že hranica medzi jednočlennými a dvojčlennými veta-
mi je v prípadoch tohto typu plynulá, napr.

(1b) *Ťažko je odlúpnuť jednu vrstvu od druhej.*

Aj tu má príslovka *ťažko* spomínaný pôvodný význam, pričom, prav-
da, treba pripomenúť, že v spisovnej slovenčine je v tomto prípade
bežnejší a najmä jednoznačnejší neslovesný sponovo-adjektívny typ
prísudku:

(1c) *Ťažké je odlúpnuť jednu vrstvu od druhej.*

Vo všetkých doteraz uvedených použitíach príslovky *ťažko* vystupuje
ako opozitná (významovo protikladná) príslovka *ľahko*. Porov. to na
dvojiciach príkladov:

(2) *Ku grošu človek príde ťažko. — Ku grošu človek príde ľahko.*

(3) *Bolo mi ťažko na duši. — Bolo mi ľahko na duši.*

(4) *Ťažko o tvrdí o Hviezdoslavovi, že ... — Ľahko o tvrdí o Hviez-
doslavovi, že ...*

Jestvovanie opozita *ľahko* pokladáme za dôležitý argument v pros-
pech príslovkového chápania výrazu *ťažko* v uvedených prípadoch.
V ostatných desaťročiach možno však badať častejší výskyt slova
ťažko aj v takých prípadoch, keď opozícia prísloviek *ťažko* — *ľahko*
neplatí. Veľmi výrazné je to v takom použití slova *ťažko*, keď ním
v dialógu zaujímate pochybovačný alebo záporný postoj k obsahu
predchádzajúceho prehovoru. Napr.:

„Mačka ho zožrala!“ povedal starší opovržlivo. — „To nie, Pavol, to *ťažko*,
do mačky by sa nepomestil... [Ballek] — Ktožeby stačil ešte aj na tvoj
cement [na Drozda a Straku], je tak, súdruhovia? — DROZD: Veru *ťažko*,
súduh Slimák. [Smrčok] — Pôjdeš ho na stanicu čakať? — *Ťažko*. [úzus]
— Hádám sa predsa len vrátil! — *Ťažko*. [úzus]

V uvedených príkladoch slovo *ťažko* nevyjadruje vlastnosť alebo
okolnosť deja, tak ako je to vlastné príslovke *ťažko*. Potvrdzuje sa
to aj syntagmaticky: slovo *ťažko* sa v posledných príkladoch neviaže
syntagmaticky na sloveso (tak ako je to v prípadoch typu *ťažko pad-
núť, ťažko pracovať; byť niekomu ťažko; ťažko uveriť...*) alebo na
prídavné meno (*ťažko chorý, ťažko priepustný*) a ani samo nie je
rozvíjané ďalším výrazom (napr. *veľmi ťažko, neprekonateľne ťažko*),
lež tvorí samostatnú výpoveď, ktorou autor vyjadruje približne taký
postoj k predchádzajúcemu prehovoru, ako to robí zápornou časticou
nie, ibaže zmiernene. V tom zmysle možno za synonymum slova *ťažko*
pokladať časticu *sotva*, ktorou možno slovo *ťažko* v uvedených kontex-
toch naozaj nahradiť. Tieto dôvody nás oprávňujú hodnotiť slovo *ťažko*

v spomínaných prípadoch ako časticu. Zo širšieho slavistického hľadiska možno v tejto súvislosti ako jednotlivosť uviesť, že opozitum slova *ťažko*, t. j. slovo *lahko*, sa vo funkcii častice analogicky používa v spisovnej slovinčine na vyjadrenie prisviedčania, súhlasného postoja k obsahu predchádzajúceho prehovoru (najčastejšie otázky) — porov. aj Slovar slovenskega knjižnega jezika. II, s. 548, kde sa uvádza príklad: *Ali smem telefonirati? — Lahko*. Aj táto „medzijazyková opozícia“ ukazuje, že časticová platnosť slova *ťažko* v spisovnej slovenčine nie je nijaká náhoda alebo výnimočnosť.

Okrem uvedených jazykových faktov treba poukázať pri častici *ťažko* ešte na jednu črtu, a to že forma *ťažko* vypadla z príslovkovej paradigmy, v rámci ktorej jej pri stupňovaní vyjadrovanej vlastnosti zodpovedal druhý a tretí stupeň *ťažšie* a *najťažšie*. V časticovej funkcii sa slovko *ťažko* nemôže stupňovať.

Táto slovnodruhovú platnosť slova *ťažko* je v spisovnej slovenčine novšia. Potvrdzuje sa to tým, že časticu *ťažko* nezachytáva ani jedna normatívna príručka súčasnej spisovnej slovenčiny (Slovník slovenského jazyka. IV, 1964, na s. 498—499 zachytáva slovo *ťažko* iba ako príslovku; slovo *ťažko* neuvádza medzi časticami ani Morfológia slovenského jazyka z r. 1966). Novosť časticovej platnosti slova *ťažko* potvrdzuje aj stav v kartotéke súčasného slovníka v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV: sú v nej iba dva doklady na časticu *ťažko* (doklady sme citovali vyššie), a to z diel umeleckej literatúry z ostatných desaťročí; príslušné diela vyšli r. 1960 a 1974. Obidva odzrkadľujú stav v bežnej hovorovej reči. Slovo *ťažko* vo funkcii častice zachytí po prvý raz Krátky slovník slovenského jazyka, pripravovaný v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV.

Uvedené použitie častice *ťažko* ako samostatnej výpovede, resp. zápornej alebo pochybovačnej repliky v dialógu však nevyčerpáva všetky použitia tejto častice. Medzi prípady použitia častice *ťažko* treba zaradiť aj také, keď záporný, resp. pochybovačný postoj vy-slovuje táto častica ako súčasť istého vetného celku. Ako príklady možno uviesť takéto vety z bežného hovorového úzu: *To t a ť ž k o m ô ť e p r í s t d o ú v a h y . — S p l n ý m v y u ť i t í m p r í s t r o j a m o ť n o t a ť ť k o r á t a ť u ť v b u d ú c i c h d ň o c h . — T o t a ť ť k o m ô ť e b ý t o n .* V týchto vetách vyjadruje častica *ťažko* záporný, resp. pochybovačný postoj k obsahu tej výpovede, ktorej je pevnou súčasťou. Aj tu je jej najbližším synonymom častica *sotva*: *To s o t v a m ô ť e p r í s t d o ú v a h y .* Atď. Na tieto prípady upozorňujeme osobitne preto, že v nich častica *ťažko* môže byť *ťažšie* odlišiteľná od príslovky *ťažko* s modálnym významom. Ak pravda uplatníme spomínané kritériá na odlišenie častice a príslovky *ťažko*, ukáže sa presvedčivo, že tu má slovo *ťažko* funkciu častice. Napokon to potvrdzuje aj sémantické kritérium: Ide o také prípady,

keď sa sloveso s príslovkou *ťažko* nespája (*ťažko prísť do úvahy; ťažko rátať s plným využitím prístroja; ťažko byť*). Ako vidno, dôležitým kritériom na odlíšenie častice od príslovky je aj sémantická spájateľnosť príslovky so slovesom: slovo *ťažko* totiž ani v jednom prípade nekorešponduje sémanticky s príslovkou *ťažko*.

Záver: Konštatovali sme tu jestvovanie slova *ťažko* v platnosti častice. Častica *ťažko* vznikla sémantickou deriváciou (odvodením) z príslovky *ťažko*. Pri tejto sémantickej derivácii sa nadviazalo na sémantický príznak „namáhavosť, ťažkosť“ a slovu *ťažko* pribudli typické vlastnosti častice: neohybnosť, vyjadrovanie osobného postoja podávateľa k obsahu predchádzajúcej alebo danej výpovede, schopnosť vyjadrovať nadväzovanie na kontext alebo situáciu. Takýto spôsob vzniku častice z ohybného, príp. aj z neohybného slova nie je v súčasnom spisovnom jazyku nijaká výnimka a je jedným z charakteristických prejavov dynamickosti súčasného stavu spisovnej slovenčiny.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

RUŽIČKA, J.: Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 188 s.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. II. Red. J. Jurančič a kol. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti — Inštitut za slovenski jezik 1975. 1032 s.

Slovník slovenského jazyka. 4. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s.

Nové názvy miesta

JOZEF JACKO

V príspevku venujeme pozornosť novým názvom miesta na *-áreň* (*-iareň*), *-ovňa*, *-ňa* a *-isko*, ktoré sme v posledných rokoch zachytili v dennej a periodickej tlači. J. Horecký [1971, s. 140] konštatuje, že názvy miesta tvorené od slovies i od podstatných mien, ale nie od prídavných mien, tvoria osobitnú, významovo veľmi vyhranenú skupinu. Slovotvorný typ s príponou *-áreň/-iareň* je dnes najproduktívnejší.

V príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa odzrkadľuje kolísanie v kvantite slovotvorného deverbatívneho základu niektorých názvov miesta na *-áreň* (*-iareň*). J. Horecký uvádza názov *ohýbáreň* (c. d., s. 141), Slovník slovenského jazyka [SSJ] II (1960, s. 536) a J. Mistrík (1976, s. 357) názov *ohybáreň*. K. Buzássyová (1974, s. 193) uvádza názov *odpočíváreň*, naproti tomu SSJ II (s. 502), J. Horecký (c. d., s. 141) a J. Mistrík (c. d., s. 358) názov *odpočíváreň*. J. Mistrík uvádza názov *brúsiareň* (c. d., s. 357), naproti tomu J. Horecký (c. d., s. 141), SSJ I (1959, s. 136), Pravidlá slovenského pravopisu [PSP, 1971], A. Zauner (1973, s. 194) a J. Oravec — V. Laca (1973, s. 186) názov *brusiareň*. J. Horecký (c. d., s. 142) poznamenáva, že pred príponou *-áreň* sa v starších podstatných menách dĺžka skracuje, napr. *písať* — *pisáreň*, *čítať* — *čitáreň*, *brúsiť* — *brusiareň*, *údiť* — *udiareň*, *účtovať* — *účtáreň*. V novších podstatných menách koreňová dĺžka podľa J. Horeckého ostáva bez zmeny, napr. *rýchliť* — *rýchliareň*, *súkať* — *súkareň*, *ohrievať* — *ohrieváreň*. Doklady ukazujú, že dĺžka vo verbálnom slovotvornom základe pred príponou *-áreň* (*-iareň*) je aj v nových slovách rozkolísaná. Dlhá samohláska *i* (*y*) pred príponou *-áreň* (*-iareň*) sa vo väčšine prípadov skracuje, napr. *navíjať* — *navijáreň*, *prevíjať* — *previjáreň*, *zvíjať* — *zvijáreň*, *ohýbať* — *ohybáreň*. V slovách *rýchliareň*, *žiháreň* však dlhá samohláska *i* (*y*) v slovotvornom základe ostáva. V Nedeľnej Pravde [11. 11. 1983, s. 23] sme zaregistrovali názov *nabíjareň*: ... *pracovníkov do nabíjárne motorových vozíkov*. Analogicky podľa názvov *navijáreň*, *previjáreň*, *zvijáreň* odporúčame kodifikovať aj nový názov *nabíjareň*. V Práci [14. 1. 1982] sme zaregistrovali názov *vyšiváreň*: ... *sa v trendianskej Merine najlepšie darí stredisku vyšiváreň*. S krátkou samohláskou *u* sme zaregistrovali názov miesta *fukáreň*: *Fukáreň, kde v modrom plameni...* [Smena, 13. 12. 1983, s. 5]. V Smene sme zaregistrovali aj názvy deja *máčareň* a *stáčareň*: *Máčareň, v ktorej sa sklenené ozdoby postriebia...* [13. 12. 1983, s. 5]. — ... *stáčareň sudov...* [6. 11. 1980, s. 7]. Od slovies *máčať* a *stáčať* sa názvy deja tvoria príponou *-iareň*. J. Mistrík (c. d., s. 357) uvádza názov *mačiareň*, K. Buzássyová (c. d., s. 183) názov *máčiareň*. Doklady z tlače ukazujú, že v názvoch deja od slovies *máčať* a *stáčať* sa samohláska *á* vo verbálnom slovotvornom základe neskracuje. V starších slovách *sadziareň*, *plaváreň*, *plaviareň* nastalo v slovotvornom základe striedanie samohlásky *á/a*. Popri názve miesta *súkareň* sme zaznamenali v Smene aj nový názov *zosukáreň*: ... *dva roky po vyučení ovláda všetky operácie na strojoch v zosukárni*. — *Stroje v prevádzke zosukárne...* — ... *ktorú v zosukárni využívajú* [3. 5. 1983, s. 1 a 5]. V novom názve *zosukáreň* vidieť analógiu s názvom miesta *vyžiháreň* (*zosukáreň*) — *žiháreň* (*súkareň*).

Dvojhĺaska *ie* vo verbálnom slovtvornom základe pred príponou *-áreň (-iareň)* sa v novších slovách nemení; napr.: ...*kabínku alebo len prezliekáreň*... — ...*čisto je aj v sprchách, aj v prezliekárnach*... (Smena, 12. 7. 1983, s. 4). — *V každom z nich sú aj karavanové prezliekárne*... (Práca, 18. 7. 1983, s. 1). — *Zelenina v Senči má vlastnú dozrieváreň banánov*... — ...*dobudujú novú dozrieváreň*... (Práca, 9. 11. 1981, s. 6). Nový názov dozrieváreň je utvorený od stavového slovesa. Od stavových slovies sa názvy miesta deja tvoria zriedkavejšie.

Doklady ukazujú, že v súčasnej spisovnej slovenčine sa tvoria názvy miesta príponou *-áreň (-iareň)* vo väčšej miere od podstatných mien ako od slovies. Označuje sa nimi miesto, kde sa vyrába, pestuje vec označená slovtvorným základom, resp. kde je uložená, kde sa uschováva vec označená podstatným menom.

Príponou *-áreň (-iareň)* sa v súčasnej spisovnej slovenčine tvoria názvy miesta aj od prevzatých (cudzích) podstatných mien. V Smene (14. 7. 1983, s. 7) sme sa stretli s názvom miesta *žalúziareň*: *Čo skúšajú v žalúziarni*... — *ktorej sériovú výrobu začali v žiarskej žalúziarni*... V podstatnom mene *žalúzia* nie je koncové *-ia* slovenská dvojhĺaska. Od podstatného mena *žalúzia* treba tvoriť názov miesta príponou *-áreň*: *žalúziáreň* — je to miesto, kde sa vyrábajú žalúzie. Od podstatného mena *želatína* je príponou *-áreň* utvorený názov miesta *želatináreň*: *Jediná čs. želatináreň v Liptovskom Mikuláši*. — *Náš spracovateľský priemysel tak získa úzkoprofilovú želatináreň*... — *Na výstavbe želatinárne*... (Práca, 14. 10. 1983, s. 2). Samohláska *i* pred príponou *-áreň* sa skrakuje: *želatína* — *želatináreň*. Miesto, kde sa vyrába želatína [glej z kostí a kože], je teda *želatináreň*. Od pomnožného podstatného mena *čipsy* je príponou *-áreň* utvorený názov miesta *čipsáreň*: *poškodené zemiaky prejdú lúpačkami, a časť z 3,5 — 5 cm sa upraží v čipsárni*... (Pravda, 16. 11. 1983, s. 4). Slovom *čipsáreň* sa označuje miesto, kde sa vyrábajú zemiakové lupienky. M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková v Slovníku cudzích slov (1979) uvádzajú pomnožné podstatné meno *čipsy* ako slovo neznámeho pôvodu. Pri hesle *čip* i *chip* však uvádzajú anglický pôvod. Aj pomnožné podstatné meno *čipsy* je anglického pôvodu (*chips* = lupienky). Tu by sa však mohlo uvažovať aj o názve domáceho pôvodu *lupienkáreň*. Od podstatných mien cudzieho pôvodu *činky*, *kandit*, *karamelky*, *kaučuk*, *keramika*, *kokila*, *motor*, *roleta*, *šampiňón* sú utvorené názvy miesta *činkáreň*, *kanditáreň*, *karamelkáreň*, *kaučukáreň*, *keramikáreň*, *kokiláreň*, *motoráreň*, *roletáreň*, *šampiňónáreň*; napr. ...*sa však Peter Šolar vrátil do činkárne a na pódium* (Pravda, 21. 6. 1983, s. 8). — ...*kolektív kanditárne*... — ...*pracovníčky kanditárne*... — ...*výrobky kanditárne*... — *Uplatneniu experimentu v kanditárni*...

[Pravda, 28. 12. 1983, s. 4]. Názvom *kanditáreň* sa označuje miesto, kde sa vyrábajú tvrdé cukríky, napr. *Bon-ami*. — ...*vedúca BSP v karmelkárni*... (Pravda, 15. 11. 1982, s. 1). — *Pohľad na komplex kaučukárne v Dusle Šaľa* (Práca, 30. 1. 1981, s. 5). — *V novej keramikárni v Hlohovci*... — *Nová keramikáreň nepracuje na plné obrátky*. — ...*s pracovníčkami novej keramikárne v Hlohovci*... (Život, 10. 2. 1983, s. 30—31). — ...*vedúceho prevádzky kokiláreň*... (Smena, 2. 9. 1981, s. 4). Slovom *kokiláreň* sa označuje miesto, kde sa vyrábajú kovové (liatinové) odlievacie formy na oceliarske alebo lejárské odliatky. — *Motoráreň na kraji mesta*. — *Motoráreň na juhu Veľkého Krtíša sa tak stáva liahňou zručných odborníkov* (Pravda, 10. 11. 1981, s. 2). — ...*roletáreň*... (Práca, 5. 9. 1983, s. 6). — *Prvá šampiňonáreň*. — *V Topoľčiankach slávnostne otvorili prvú a súčasne najväčšiu šampiňonáreň na Slovensku*. — *Kapacita šampiňonárne je 500 ton plodov ročne*... (Práca, 27. 6. 1981, s. 10). Aj pri novom názve *šampiňonáreň* nastáva pred príponou *-áreň* striedanie samohlásky *ó/o*: *šampiňón* — *šampiňonáreň* (ako *betón* — *betonáreň*). Novým názvom *šampiňonáreň* sa označuje miesto, kde sa umelým spôsobom pestujú huby šampiňóny.

V Smene (12. 11. 1983, s. 1) sme sa stretli s novým názvom *hliváreň*: *Prvá hliváreň na Slovensku*. Aj podstatným menom *hliváreň* sa označuje miesto, kde umelým spôsobom pestujú huby hlivy. Názov *hliváreň* je utvorený príponou *-áreň* od domáceho podstatného mena *hliva* (= druh huby).

J. Horecký poznamenáva, že v staršom jazyku máme u Loosa doložený názov *čizmáreň* (s. 142). V Pravde (3. 2. 1983, s. 4) sme sa stretli s názvom *čizmičkáreň*, ktorý bol zapísaný v úvodzovkách, čím sa pravdepodobne naznačovala jeho novosť: *Ženy z „čizmičkárne“ pracujú kvalitne*. Slovo *čizmičkáreň* je spisovné.

Od domácich podstatných mien *cestoviny*, *čerpadlo*, *kapusta*, *návrh*, *oblúk*, *obruč*, *rámik* sú príponou *-áreň* (*-iareň*) utvorené nové názvy miesta *cestovináreň*, *čerpadláreň*, *kapustáreň*, *návrháreň*, *oblúkareň*, *obručiareň*, *rámikáreň*; napr.: *Mlyny a cestovinárne* (Práca, 16. 1. 1984, s. 6). — *V čerpadlárni Opravovní poľnohospodárskych strojov v Košiciach*... — ...*povedal nám v prázdnej čerpadlárni Michal Doboš*. — ...*vojde niekto do čerpadlárne*... (Smena, 30. 4. 1983, s. 3). — *Premiéra v kapustárni*. — ...*v susedstve skleníkov v novučičkej kapustárni*... — ...*spracovať úrodu vo vlastnej kapustárni*... — *Stavebné náklady na kapustáreň*... (Pravda, 12. 10. 1982, s. 3). — *Návrháreň vzorov* (Smena, 13. 12. 1983, s. 5). — *Stredisko sa volá výrobňa navrhovacích oblúkov*, no v podniku ho poznajú skôr pod skráteným názvom *oblúkareň*. — *Podľa nových zásad oblúkareň prevezme nástroje*... (Pravda, 5. 7. 1983, s. 2). — *Špecializovaná kováreň, obručiareň je vo Vítkovických železiarňach*... (Smena na nedeľu,

31. 7. 1981, s. 3). — *Treba dokončiť objekt pily a rámkáreň ...* (Pravda, 19. 1. 1983, s. 4).

V malej miere sa v súčasnej spisovnej slovenčine tvoria nové názvy miesta príponou *-ňa* od slovies; týmito názvami sa označuje miesto, kde sa odohráva dej vyjadrený verbálnym slovotvorným základom, napr.: *pocínovňa*, *pozinkovňa*, *rozmnožovňa*. *Hoci s pozinkovňou slávili prvý veľký úspech, predsa len tým najzávažnejším problémom bola pocínovňa.* — *Na žiarivej pocínovni išlo o zníženie ...* (Východoslovenské noviny, 21. 1. 1983, s. 9). — *Rozmnožovňa centrálného prekladiska rúd VSŽ v Haniske pri Košiciach* (Smena, 12. 12. 1983, s. 5).

Niekoľko dokladov sme vyxcerpovali na tvorenie názvov miesta príponou *-ovňa* od podstatných mien: *lekvárovňa*, *kobercovňa*, *radiátorovňa*; napr.: *príbudli v okrese štyri komplexné areály na sušenie, muštovanie ovocia, lekvárovňa ...* (Nedeľná Pravda, 21. 8. 1981, s. 3). — *To z takej kobercovne treba hostí súriť* (Smena na nedeľu, 3. 12. 1982, s. 3). — *Trinásťmiliónty v radiátorovni.* — *Z výrobných pásov elektroforéznych liniek radiátorovne ...* — *Vlani vyrobila radiátorovňa VSŽ ...* (Smena, 15. 1. 1983, s. 5). V SSJ II (s. 28) sa uvádza ako samostatné heslo slovo *lekváreň* s kvalifikátorom hovorové slovo (továreň na lekvár). Novými slovami *lekvárovňa*, *kobercovňa* a *radiátorovňa* sa označujú miesta, kde sa vyrába lekvár, koberce, radiátory.

Zachytili sme aj doklad na názov miesta utvorený príponou *-isko* od slovesa: *štartovisko*; *Nádvorie je štartoviskom pre štrnásť liniek* (Pravda, 17. 1. 1983, s. 2).

Na základe dokladov z dennej a periodickej tlače sme zistili, že nové názvy miesta sa v súčasnej spisovnej slovenčine tvoria najčastejšie príponou *-áreň* (*-iareň*), a to od podstatných mien cudzieho i domáceho pôvodu (*žalúziáreň*, *želatináreň*, *čipsáreň*, *činkáreň*, *kandidáreň*, *kokiláreň*, *keramikáreň*, *karamelkáreň*, *motoráreň*, *roletáreň*, *šampiňonáreň*, *hliváreň*, *čerpádláreň*, *kapustáreň*, *cestovináreň*, *návrháreň*, *oblúkareň*, *obručiareň* atď.) a od slovies (*prezliekáreň*, *dozrieváreň*, *striekáreň*, *máčiareň*, *stáčiareň*, *vyšiváreň*, *nabíjareň*, *fukáreň* atď.). Pri niektorých deverbatívnych názvoch miesta na *-áreň* (*-iareň*) sa v príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny, ale aj v dokladoch z tlače prejavuje rozkolísanosť v kvantite slovotvorného základu, napr. *ohybáreň* (*ohýbáreň*), *brusiareň* (*brúsiareň*), *máčiareň* (*mačiareň*), *odpočíváreň* (*odpočiváreň*) atď. V menšej miere sa v súčasnej spisovnej slovenčine tvoria nové názvy miesta príponami *-ňa* a *-isko* od slovies (*pozinkovňa*, *pocínovňa*, *štartovisko*) a príponou *-ovňa* od podstatných mien (*lekvárovňa*, *kobercovňa*, *radiátorovňa*).

Pedagogická fakulta UPJŠ, Švermova 2, Prešov

LITERATÚRA

BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. 1. vyd. Bratislava, Veda 1974. 240 s.

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 944 s.

MISTRÍK, J.: Retrográdný slovník slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1976. 736 s.

ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973. 608 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

Slovník slovenského jazyka. 2. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s.

ZAUNER, A.: Praktická príručka slovenského pravopisu. 4. vyd. Martin, Osveta 1973. 540 s.

Materinčina, materčina

LADISLAV DVONĚ

Medzi slová, ktoré sa tvoria slovotvornými príponami, patria v spisovnej slovenčine aj názvy jazykov, napr. *slovenčina*, *francúzština*, *angličtina*, *nemčina*.

Poučenie o tvorení tejto skupiny pomenovaní sa podáva vo viacerých prácach. Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (1971, s. 46; ďalej PSP) názvy jazykov tvoríme od príslušných prídavných mien na *-ský* alebo *-cký* (uvádzajú sa tri poučky o tvorení názvov jazykov od prídavných mien na *-ský* a jedna poučka o tvorení názvov jazykov od prídavných mien na *-cký*). V poznámke za poučkami sa bez bližšieho vysvetlenia hovorí o tom, že nemecký jazyk voláme *nemčina*, čínsky jazyk *čínština* a poľský jazyk *poľština*. Poučky o tvorení názvov jazykov sú aj v Praktickej príručke slovenského pravopisu od A. Zaunera (1973, s. 57). Autor osobitne spomína prípad nemecký jazyk — *nemčina*. Výklad o názvoch jazykov v súčasnej spisovnej slovenčine so zmienkou o niektorých prípadoch zo staršieho obdobia spisovnej slovenčiny podáva J. Horecký (1971, s. 120—121). Názvy jazykov sa podľa neho tvoria príponou *-ina*, pričom sa skupina spoluhlások *sk* mení na *šť* (v pravopise *šť*), napr. *francúzsky* — *francúzština*, *lotyšský* — *lotyšština* (tu je aj zjednodušenie *šš* na *š*). Podobne sa skupina *ck* mení na *čť* (v pravopise *čť*), napr. *turecký* — *turečtina*. Popri podobe *-ina* je aj podoba *-čina*, napr. *slovenský* — *slovenčina*. K to-

mu možno dodať, že dnes sa pri tvorení názvov jazykov najčastejšie používa podoba *-čina*.

Všimnime si na tomto mieste niektoré osobitné prípady, z ktorých všetky okrem jedného sa spomínajú v uvedených prácach.

V PSP sa pri poučke o tvorení názvov jazykov od prídavných mien na *-cký* popri príkladoch *anglický — angličtina, grécky — gréčtina, hanácky — hanáčtina* uvádza: podobne *biblický — bibliština, (ber nolácky) — bernoláčtina* (popri *ber nolákovčina*). Pozornosť tu vzbudzuje uvádzanie prídavného mena *ber nolácky* v zátvorkách a zmienka o tom, že je aj derivát *ber nolákovčina*.

Názov jazyka *ber noláčtina* je utvorený celkom pravidelne od prídavného mena *ber nolácky* podľa poučky PSP o tvorení názvov jazykov od prídavných mien na *-cký*. Už Š. Peciar (1949, s. 138—140) však správne poukázal na to, že v súčasnej spisovnej slovenčine nepoužívame prídavné meno *ber nolácky*, ale *ber nolákovský*, a že k prídavnému menu *ber nolákovský* by mala byť podoba *ber nolákovčina*. Nežiadal však používanie alebo zavedenie formy *ber nolákovčina*, ale používanie „zaužívanej“ podoby *ber noláčtina*. V osobitnom príspevku (Dvonč, 1966, s. 45—47) sme poukázali na nesystémovosť podoby *ber noláčtina* [z hľadiska súčasnej spisovnej slovenčiny] a žiadali sme namiesto nej používať systémovú formu *ber nolákovčina*. V jednotlivých jazykoch sa často vedľa systémových foriem vyskytujú aj nepravidelné podoby ako zvyšky staršieho stavu jazyka, napr. lok. sg. *patu* popri *pote*, alebo ako výsledok kontaktu s cudzím jazykom, napr. derivát *leninský* popri *leninovský*. Takéto prípady patria do normy jazyka (vo vymedzovaní B. Havránka) ako súboru pravidelne používaných jazykových prostriedkov alebo prostriedkov, ktoré majú tendenciu stať sa záväznými (L. Dvonč, 1979, s. 89—93), nie však do systému súčasného slovenského spisovného jazyka. Veľmi často sa však nesystémové podoby nahrádzajú systémovými, napr. *epikurejec — epikurovec, epikurejský — epikurovský, pytagorejec — pytagorovec, pytagorejský — pytagorovský* (Semjanová, 1974, s. 189—190). Ukazuje sa, že v spisovnej slovenčine prebieha dosť intenzívny proces nahrádzania nesystémových podôb systémovými formami. Svedčia o tom aj deriváty *ber noláčtina* a *ber nolákovčina*. V súčasnej spisovnej slovenčine sa už úplne pravidelne používa podoba *ber nolákovčina*, podoba *ber noláčtina* už iba výnimočne. To sa odrazilo aj v PSP, ktoré hovoria o tom, že derivát *ber noláčtina* je popri *ber nolákovčina* (predtým sa v nich spomínala iba podoba *ber noláčtina*, porov. vydanie z roku 1953). Derivát *ber nolákovčina* je odvodený od prídavného mena *ber nolákovský* a podľa toho sa malo v PSP uviesť, že (*ber nolácky*) — *ber noláčtina* je popri *ber nolákovský — ber nolákovčina*. Najnovšie už ani takáto formulácia neobstoí, lebo sa dnes, ako sme uviedli, použí-

va už podoba *berňolákovčina*. Podľa toho v novších príručkách alebo výkladoch o názvoch jazykov treba uvádzať iba podoby *berňolákovský* — *berňolákovčina*, zmienka o derivovaní *berňolácky* — *berňoláčtina* patrí do príručiek, ktoré hovoria o tvorení názvov jazykov v staršom období spisovnej slovenčiny.

ǃ V PSP, ako sme spomenuli, sa v poznámke hovorí, že nemecký jazyk voláme *nemčina*, čínsky jazyk *činština*, poľský jazyk *poľština*. A. Zauner spomína derivát *nemčina*, J. Horecký sa zmieňuje, že analogicky podľa iných prípadov je utvorený názov „*berňoláčtina*“ od predpokladaného adjektíva *berňolácky* a analógia iného druhu je v názve *nemčina*, kde by sa mala utvoriť vlastne podoba „*nemečtina*“. Sú to všetko nepravidelne utvorené podoby, na ktoré v spomínanom príspevku tiež upozornil Š. Peciar. Pravidelne utvorené podoby by boli *nemečtina*, *činčina* a *poľčina*. Podoby *nemčina*, *činština* a *poľština* sú síce nepravidelné alebo nesystémové, ale inak patria do normy jazyka. Sú pevne zaužívané a nepozorovať nijakú tendenciu nahrádzať ich pravidelne utvorenými formami. Je tu teda iný stav ako v prípade *berňolácky* — *berňoláčtina* a *berňolákovský* — *berňolákovčina*. Spomeňme tu ešte ako zaujímavosť, že M. Knap (1931/32, s. 79) žiadal používanie systémovej formy *poľčina* namiesto zaužívanej formy *poľština*, pravda, bez úspechu.

Všimnime si ešte jeden prípad. Od prídavného mena *materinský*, ktoré sa končí na *-ský*, je utvorený derivát *materinčina*, ktorý sa zaznamenáva v Príručke slovenského pravopisu pre školy (Oravec — Laca, 1973, s. 329). Naproti tomu Slovník slovenského jazyka (2. zv., 1960, s. 110) aj A. Zauner (1973, s. 279) uvádzajú derivát *materčina* = materinský jazyk, materinská reč. Podobne aj v Česko-slovenskom slovníku (1979, s. 206) sa k českému výrazu *materština* uvádza slovenský ekvivalent *materčina*. Derivát *materčina* je utvorený od prídavného mena *materský*, ktoré sa tiež končí na *-ský*. Deriváty *materinčina* aj *materčina* sú utvorené správne, ak berieme do úvahy iba pripájanie slovotvornej prípony k slovotvornému základu. Jednako je medzi nimi rozdiel. Prídavné mená na *-ský* alebo *-cký*, od ktorých tvoríme názvy jazykov, sa bežne používajú v spojení so slovami *jazyk* alebo *reč* alebo v spojeniach so slovami *nárečie* alebo *dialekt*, napr. *francúzsky jazyk*, *francúzska reč* — *francúzština*, *liptovské nárečie*, *liptovský dialekt* — *liptovčina*. Podobne sa používa aj prídavné meno *materinský*, t. j. v spojeniach *materinský jazyk*, *materinská reč*, prípadne aj *materinské nárečie*, *materinský dialekt*. Prídavné meno *materský* sa však v spojení s týmito slovami nepoužíva. V Slovníku slovenského jazyka (2. zv., 1960, s. 111) sa v hesle *materinský* zaznamenáva spojenie *materinská reč* s výslovnou pripomienkou: nie *materská reč*! Podobne je tu aj spojenie *materinský jazyk* s tou istou pripomienkou:

nie *materský*! Derivát *materčina* nie je utvorený od prídavného mena, ktoré by sa používalo v spojení so slovami *jazyk*, *reč*, *nárečie* alebo *dialekt*, a v tom je jeho odlišnosť od všetkých iných prípadov tvorenia názvov jazykov od prídavných mien.

Na základe tohto výkladu môžeme konštatovať, že názvy jazykov sa bežne tvoria príponou *-ina* a *-čina* od prídavných mien na *-ský* alebo *-cký*, ktoré sa používajú v spojení so slovami *jazyk*, *reč*, *nárečie* alebo *dialekt*. Odchýlkou je tu derivát *materčina*. Utvorený je od prídavného mena na *-ský*, ktoré sa nepoužíva v spojeniach s týmito slovami.

A je tu ešte jedna zvláštnosť. Z derivátov *materinčina* a *materčina* sa v súčasnej spisovnej slovenčine bežnejšie používa práve derivát *materčina*, ktorý sa z hľadiska uvedeného výkladu tiež javí ako nepravidelný, nesystémový alebo mimoriadny. Napríklad aj v najnovšej publikácii V. Krupu, J. Genzora a L. Drozdíka *Jazyky sveta* (Bratislava 1983) sa používa iba forma *materčina*. S podobou *materinčina* sme sa stretli iba v spomínanej školskej pravopisnej príručke.

V súčasnej spisovnej slovenčine je tvorenie názvov jazykov pravidelné. Pravidelnosť sa zvýšila nahradením staršej podoby *hattalčina* formou *hattalovčina* a formy *berňoláčtina* podobu *berňolákovčina*. Z nepravidelných podôb sa používajú formy *nemčina*, *činština*, *poľština* a *materčina*. Popri forme *materčina* existuje podoba *materinčina*, ktorá je zriedkavá. Osobitosť podôb *nemčina*, *činština*, *poľština* spočíva v odlišnosti tvorenia z hľadiska slovotvorného základu (*nemčina*) alebo slovotvornej prípony (*činština*, *poľština*), osobitosť podoby *materčina* spočíva v tom, že je utvorená od prídavného mena, ktoré sa nepoužíva v spojení so slovami *jazyk*, *reč*, *nárečie* alebo *dialekt*.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava, Veda 1979. 792 s.

DVONČ, L.: Bernoláčtina. Slovenská reč, 31, 1966, s. 45—47.

DVONČ, L.: Pojem spisovného jazyka, jeho normy a variantnosti. In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 89—93.

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 256 s.

KNAP, M.: Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom, Praha 1931. — Sborník Spolku profesorov Slovákov, 11, 1931/32, s. 79.

ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973. 608 s.

PECIAR, Š.: Názvy jazykov typu slovenčina, ruština, angličtina. Slovo a tvar, 3, 1949, s. 138—140.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

SEMJANOVÁ, M.: Epikurejec, epikurejský, či epikurovec, epikurovský? Slovenská reč, 39, 1974, s. 189—190.

Slovník slovenského jazyka. 2. diel. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s.

ZAUNER, A.: Praktická príručka slovenského pravopisu. 4. vyd. Martin, Osveta 1973. 550 s.

Názvy výrobkov a ich motivácia

EVA RISOVÁ

Názvy výrobkov rozličného druhu predstavujú istú nie celkom, zanedbateľnú vrstvu našej slovnej zásoby. Zhruba by sme ich mohli rozdeliť na dve základné skupiny: 1. názvy výrobkov (technologické) — výsledky deja a 2. reklamné názvy. V našom príspevku sa zameriame na druhú skupinu, na reklamné názvy a na ich motiváciu.

V našej jazykovede sa názvom výrobkov nevenovalo doteraz veľa pozornosti, len v Pravidlách slovenského pravopisu [1971] v kapitole o písaní veľkých písmen sa uvádza: „Názvy výrobkov, strojov, liekov, potravín a pod. sa stávajú zväčša všeobecnými menami a píše sa s malým začiatočným písmenom, napr. *tatraplán*, *tatra*, *spartak*, *pragovka*, *il'jušin*; *aspirín*, *acylpyrín*, *penicilín*; *bukas*; *romadour*, *roquefort*, *eidam*, *rizling*, *muškát*, *burgundské víno*, *bystrica* [druh cigariet], *kuba*.” (s. 40)

Z aspektu tvorenia skratiek a značiek spomína niektoré názvy výrobkov tohto typu J. Hrbáček [1979], napr. *alobal*, *Drana*, *Diava*, *Antipo*, *kasilon*, *Skivo* a i.

Jedným z dôvodov, prečo sa jazykoveda názvami výrobkov bežnej potreby nezaoberala hlbšie, je zaiste ich pomerne krátke trvanie. Mnohé výrobky sa na trhu neudržia dlho, lebo ich nahradia nové, progresívnejšie či úspornejšie, a tak sa s nimi vytratia z používania aj ich názvy. Niektoré sa však apelativizujú a stávajú sa súčasťou slovnej zásoby nášho jazyka.

Z hľadiska onomastiky zaraďujú J. Svoboda a kol. [1973, s. 70] názvy výrobkov k chrematonymám. Pojem *chrematonymum* vymedzujú takto: „Vlastné meno ľudského výtvoru, ktorý nie je pevne fixovaný

v krajine". Podľa J. Svobodu a kol. chrematonymum je a) vlastné meno spoločenského javu (sviatok atď.), b) vlastné meno spoločenskej inštitúcie, c) vlastné meno spoločenského predmetu, výrobku: ca) jednotlivého (umelecké dielo, zvon, loď atď.), cb) sériového (auto, motocykel, písací stroj, kozmetický prostriedok). V poznámke k výkladu sa dopĺňa, že v ruštine sa názvy sériových predmetov a výrobkov nepovažujú za vlastné mená a že v nemčine sa za chrematonymá považujú nielen ľudské výtvary.

Ivanová-Šalingová — Maníková (1979, s. 384) za chrematonymum pokladajú len názov, meno umeleckého predmetu. Podľa sovietskej autorky N. V. Podolskej (porov. Majtán, 1979) sa k chrematonymám zaraďujú vlastné predmety materiálnej kultúry, napr. unikátnych výrobkov. Vlastné mená výrobkov, továrenské značky (značky áut, vín, syrov, piva a pod.) nazýva tá istá autorka pragmatonymá.

Pre nás je z vymedzenia pojmu chrematonymum u Svobodu a kol. dôležité konštatovanie, že sa vlastným menom výrobku neoznačuje len jedinečný exemplár, ale celý typ výrobku, celá séria. Vlastné meno výrobku, resp. jeho značka obsahuje teda prvky, ktoré sú vlastné apelatívam, ale aj proporcionálne prvky, prostredníctvom ktorých sa istý druh tovaru vydeľuje od iných druhov, čiže individualizuje sa.

Podrobnejšie sa skúmaniu názvov výrobkov venovala Gläserová z NDR. Výsledky svojho výskumu publikovala vo viacerých štúdiách, v nich podáva prehľad tvorenia nemeckých a anglických názvov výrobkov na základe ich konfrontácie (Gläser, 1973a, 1973b, 1978). Konštatuje, že medzi spôsobmi tvorenia nemeckých a anglických názvov niet podstatného rozdielu. Gläserová sa vo svojich štúdiách opiera o výsledky výskumu Američanky D. Cohenovej (Cohen, 1972), ktorá charakterizuje hlavné znaky názvu výrobku, resp. požiadavky, ktoré by mal takýto názov spĺňať, takto: 1. Názornosť (Selbstdeutigkeit — samovýznamovosť). Sám názov výrobku má o sebe niečo povedať. Mal by obsahovať údaje, ktoré kupujúci potrebuje. 2. Prístupná jazyková forma. Názov sa má dať ľahko vysloviť, čítať, písať a zapamätať. 3. Výzvné pôsobenie. Názov má upútať pozornosť. 4. Odkaz na kvalitatívne znaky a asociačná hodnota. Názov má označovať a vyzdvihovať kvalitu výrobku. 5. Eufonické pôsobenie. Názov má mať príjemnú zvukovú podobu.

Za neželateľné pokladá autorka pri pomenúvaní výrobkov slová a znaky prevzaté bez zmeny z bežného jazyka.

S Cohenovej požiadavkami korešpondujú názory G. Gründkeho (1968), ktorý vo svojej práci o tovaroznalectve hovorí: 1. Názov má utvárať tesné spojenie medzi výrobkom a záujemcom, 2. má byť zapamätateľným komplexom zvukov, 3. má byť ľahko vysloviteľný a ľubozvučný, 4. má umožňovať vhodné asociácie.

Názvy výrobkov majú oproti ostatným názvom isté osobitosti. Sú bezprostredne späté s materiálnou produkciou, súvisia s náukou o tovare aj s odbornou terminológiou obchodu. V ekonomicky podmienenej sfére majú svoju hodnotu, lebo môžu výrobok pomenúvať tak, aby bol z hľadiska predaja príťažlivý. Práve svojou príťažlivosťou sa názov výrobku stáva súčasťou komerčnej reklamy. Ďalšou osobitosťou názvov výrobkov je, že podliehajú patentovému právu. Osvedčené značky tovaru (trade marks) bývajú zákonom chránené. Niekedy sa ochrana uplatňuje aj na zvukovo podobné názvy výrobkov. Často sa však stáva, že sa hojným používaním predajného artiklu jeho jedinečnosť zotiera. Aj názov výrobku, ktorý bol voľakedy chránenou značkou, stáva sa potom všeobecným podstatným menom, napr. *ementál* (podľa údolia *Emental* vo Švajčiarsku), názov kvalitného tvrdého syra, sa používa aj na označenie našich syrov, napr. *slovenský ementál*, *topený ementál*. Podobne aj názvom *neskáva* alebo *neska* (pôvodne *Nes-café* — *Nes* je prvá slabika názvu švajčiarskeho potravinového trustu *Nestlé*) pomenúvajú sa dnes všetky druhy rozpustnej, instantnej zrnkovej kávy.

Na základe svojich vzťahov k ekonomike a právu by názvy výrobkov mohli poslúžiť aj na sociologický, resp. sociolingvistický výskum. Zaradením do súvislostí medzi výrobou, reklamou a spotrebou by zaiste bolo možno odlišiť ich fungovanie v kapitalistickej spoločnosti od fungovania v socialistickej spoločnosti. V podmienkach kapitalistického konkurenčného boja vznikajú stále nové druhy výrobkov, kým plánované hospodárstvo v socialistických krajinách sa sústreďuje na racionalizáciu, inováciu a štandardizáciu istých druhov výrobkov, čím sa obmedzuje aj tvorenie synonymných názvov. Potreby rozličných spoločenských a hospodárskych sústav si napokon vynucujú aj vlastný spôsob pomenúvania výrobkov, ich motiváciu a jazykovú formu.

Pri výskume názvov výrobkov nám čiastočne môžu pomôcť aj isté logické zásady platné pri tvorbe odborných termínov, napr. zásady nadradenosti a podradenosti zistených meradiel na tvorbu technických pojmov majú širšiu platnosť, takisto systémové znaky, ktoré vymedzujú pojem v rade susedných pojmov. Ďalej sú tu inherentné (vlastné) znaky a adherentné (relačné, vzťahové) znaky pojmov. Inherentné znaky sa pri materiálových predmetoch určujú zo znakov, ktoré sú samému predmetu vlastné, napr. forma, veľkosť, látka, tvrdosť, farba, chuť a pod. Adherentné znaky zachytávajú vzťahy predmetu k jeho okoliu, patria k nim napr. znaky upotrebitelnosti, resp. účinnosti a pôvodu. Ako znak pôvodu sa môže chápať vynálezca, výrobca, krajina pôvodu, spôsob výroby. O tieto vzťahové znaky sa často opierajú metaforizovaním utvorené pomenovania tovaru, tzv. komerčné metafory.

Názvy výrobkov sa od seba odlišujú podľa toho, či ide o výrobky určené na každodennú spotrebu, ktoré nevyžadujú osobitnú propagáciu, alebo o výrobky určené na dlhodobejšie používanie, o luxusné výrobky, o výrobky ľahkého alebo ťažkého priemyslu.

Z výrobkov určených na denný konzum si všimneme aspoň niekoľko názvov základných potravín. Tieto názvy sú predovšetkým informatívne, aby sa kupujúci vedel v nich pohotovo orientovať. Zhodným prívlastkom, resp. viacerými prívlastkami, aj nezhodnými, sa bližšie určuje charakter základného výrobku. Ako príklady nám môžu poslúžiť názvy mliečnych, mäsových a pekárskych výrobkov: *plnotučné mlieko, egalizované mlieko, acidofilné mlieko, plnotučný tvaroh, konzumný tvaroh, pochúťková smotana, smotana na šľahanie, kurča s drobkami, morčacie prsia, hovädzina na polievku, bravčové stehno, domáci chlieb, cmarový chlieb, výražkový chlieb* atď.

Pri názvoch zo sušeného a kondenzovaného mlieka, pri názvoch syrov a iných potravinárskych výrobkov určených na dlhodobejšie skladovanie prevládajú jednoslovné pomenovania s rozličnou motiváciou. Zo suchomliečnych výrobkov je najrozšírenejší *sunar*, o čom svedčí už aj jeho apelativizovaná podoba. Bežne sa predávajú druhy s názvami *Eligo, Laktino*, ktoré si ešte zachovali ráz proprií. V názve *Laktino* badať súvis s latinským pomenovaním mlieka *lac*, gen. *lactis*. Pripóna *-ino* pripomína talianske slovo *bambino* (dieťa). Niektoré výrobky zo sušeného mlieka ako *Late, Bikava, Malcao* vznikli skladaním — *Late* zo začiatočných hláskových skupín slov *lac* (mlieko) a *tea* (čaj), *Bikava* z prvých dvoch hlások slova *biela* plus slovo *káva*, ale bez dĺžky, *Malcao* z prvej slabiky slova *maltóza* a druhej časti slova *cacao* (nezdomácnená podoba slova *kakao*). Názvy výrobkov z kondenzovaného mlieka *Tatra, Piknik, Jesienka* majú čisto metaforický ráz. Názvy mrazených smotanových krémov *Fragola limone, Coppa caffè, Ascot, Duo* sú prevzaté z taliančiny, lebo výrobky, ktoré pomenúvajú, sa u nás vyrábajú v licencií. Apelativizovaný názov mrazeného smotanového krému predávaného na paličke — *nanuk* — pochádza z osobného eskimáckeho mena. Výstižný obrazný názov má krém *Dúha*, ktorému ovocné prísady dávajú farebné odtiene. Priliehavo je metaforickým názvom *Miláčik* pomenovaný oblúbený detský tvarohový krém.

O niektorých názvoch syrov písal I. Honl (1966) v príspevku *O tyronymech — názvech syrů*. V článku sa zaoberá prevažne pôvodom názvov zahraničných syrov, ktoré sa už apelativizovali — *eidam, ementál, parmezán* a i. Pri viacerých názvoch domácich syrov badať reklamné tendencie ich výrobní, napr. niektoré druhy topených syrov z Východoslovenských mliekární sú pomenované podľa reálií typických pre Východoslovenský kraj, napr. *Karička* (názov východoslov.

ľudového tanca], *Ondava* (východoslov. rieka), *Zemplín* (kraj na vých. Slovensku), *Širava* (vodná nádrž v Zemplíne), *Maratón* (názov športového podujatia, ktoré sa koná vo východoslov. metropole Košiciach). Stredoslovenské mliekárne využili na pomenovanie syrov podobného druhu názvy stredoslov. vrchov a dedín — *Polana*, *Sitno*, *Kriváň*, *Detva*. Väčšina názvov syrov nemá zreteľnú motiváciu. Patria k nim antropometafory ako *Bača*, *Turista*, *Favorit*, *Primátor*; proprializované apelatíva — *Koliba*, *Salaš*, *Grúň*; proprializované abstraktné substantíva — *Čaro*, *Sen*. Istý nádych exkluzívnosti nesú názvy *Lunex*, *Deli-kates*. Ženské mená fungujú v názvoch *Dita*, *Babetka*, *Anička*.

Pri trvanlivých mäsových výrobkoch sú časté názvy podľa miesta výroby, napr. *maďarská saláma* (často skrátene nazývaná *uhorák*), *prešovská saláma*, *nitran*, *čabianska klobása*, *spišské párky* a pod. Názvy mäsových konzerv a paštét majú popri identifikačných názvoch ako *plnený kapustný list*, *hovädzie vo vlastnej šťave*, *pečeňová paštéta*, *hydínová paštéta* často jednoslovné nemotivované názvy, a to najmä vtedy, ak by identifikačné názvy boli veľmi opisné, napr. reklamné antropometafory — *Labužník*, *Pionier*, *Turista* alebo ženské hypokoristiká — *Maja*, *Sonka*, *Evička*.

Zaujímavé sú niektoré názvy jedlých olejov, napr. *Heliol* — slnečnicový olej. Názov bol utvorený z gréckeho základu *helios* (slnko). K časti tohto slova *heli-* sa pridali dve prvé hlásky slova *olej*. Zo slova *palma*, resp. *vitamín* a *olej* vznikli zase názvy *Palmol* (palmový ol-ej), *Vitol* (vit-aminový ol-ej). Názov *Palmol* možno vysvetľovať aj ako olej vyrobený v n. p. Palma.

Skladáním sú utvorené aj názvy niektorých kakaových a kávových výrobkov, napr. názov *Granko* vznikol zo začiatočných hlások adjektíva *granulovaný* plus prvá a posledná hláska slova *kakao*. Názov je motivovaný tvarom. Názov *Inkao* bol zase utvorený z prvej slabiky adjektíva *instantný* a druhej časti slova *kakao*; motivovaný je rýchlosťou rozpustnosťou prípravku. Názov *Kavyt* vznikol zo začiatočných hlások skupín slov *kávový výťažok*, *Kavona* rovnakým spôsobom zo spojenia *kávová náhradka*, pričom sa vynechala dĺžka. Názvy *Prima*, *Extra*, napr. *kakao Prima*, *čaj Extra* majú v zákazníkovi vyvolať predstavu mimoriadnej kvality.

S primeranou dávkou fantázie sú utvorené názvy niektorých džúsov, osviežujúcich nápojov a štiav, napr. *Vinea* (nealkoholický nápoj z hrozna podobný vínu), *Pomi* (z francúzskeho *la pomme* = jablko), *Fructus* (z latinského *fructus* — plod), *Karola* (mrkvový džús) — tento názov má síce ráz ženského mena, ale častou *karo-* navádza asociáciu so slovom *karotín* (provitamín A nachádzajúci sa v mrkve), resp. so slovom *karotka* (ako druh mrkvy).

Aj cukrárske a cukrovinkárske výrobky majú pestrú motiváciu, napr.

dobosové rezy sú pomenované podľa maďarského cukrára *Dobosa*, *parížska torta*, *londýnske rezy*, *frankfurtské rezy* dostali meno podľa miest svojho vzniku, *rezy jadran* podľa názvu mora, názvy *rakvičky*, *venčeky*, *stružliny*, *veterničky* boli motivované tvarom výrobkov. Názvy *indiánky*, *bohémky* sú metaforické.

Niektoré druhy cukrovíniek majú francúzske názvy, napr. podľa výrobnnej technológie alebo podľa toho, čo obsahujú, sa nazývajú *furé*, *dražé*. O aké *furé* či *dražé* ide, spresňujú atribúty — *ananásové*, *pomarančové*, *karamelové*, *arašidové* atď. Francúzsky názov *šošovice la lentille* sa adaptoval v podobe *lentilky* na pomenovanie cukríkov pripomínajúcich svojím tvarom túto plodinu. V pôvodnom znení ostali názvy cukríkov *Bon pari* (dobrá stávka) a *Bon ami* (dobrý priateľ). Viaceré druhy bonboniér a čokoládových tyčíniek sú nemotivované a majú ženské mená — *Maryša*, *Lidka*, *Milena*, aj mytologické — *Artemis* (vládkyňa prírody), mená kvetín — *Gerbera*, *Astra*, *Encián*, *Orchidea*, *Georgina*. Toto posledné pomenovanie prešlo niekoľkými zaujímavými fázami — od *propria* k apelatívu a od apelatíva znova k propriu. *Georgína* (kvet) dostala názov podľa botanika J. Georgiho, čiže *proprium* sa apelativizovalo a toto apelativizované *proprium* sa v názve výrobku opäť stalo *proprium*.

Od názvov potravinárskych výrobkov prejdeme k niektorým názvom produktov ľahkého priemyslu. Bohatú paletu predstavujú názvy kozmetických prípravkov, napr. *Intim*, *Vionel*, *BAC* — názvy telových dezodorantov; *Taft*, *Amica*, *Lybar* — názvy lakov na vlasy; *Gelé Royal* (kráľovské želé), *Glydoré*, *Atrix*, *Apico*, *Nela gold*, *Indulona*, *Reparon* — názvy krémov; *Dixi*, *De Miclén*, *Perilacin* — názvy šampónov. Ako vidieť, všetky majú trocha exotický nádych a o motivovanosti možno hovoriť iba pri málokterých, napr. *Intim* (z lat. *intimus* = dôverný), *Amica* (z lat. priateľka), *Reparon* (z lat. *reparare* = opravovať). Mnohé naše kozmetické výrobky majú značku AB. Táto značka by mohla používateľov zvädzať k domnienke, že ide alebo o výrobky obohatené vitamínmi A a B alebo že sú tieto výrobky pri kozmetickej úprave zovňajška také neodmysliteľné ako začiatkové písmená abecedy. V skutočnosti sú však písmená AB iniciálkami mena pracovníkov, ktorí stáli pri ich zrode — *Ambróz* a *Bunián*. Takto vznikla z iniciálkou mien *Holubár*, *Piška* aj značka pánskej kozmetiky *20 HP*. Čo značí číslo 20, nepodarilo sa nám zistiť. Značka *HP* inak podvedome vyvoláva ilúziu sily. (Pôvodne totiž platila ako jednotka sily; *HP* z anglického *horse power* = konská sila.) Niektoré číselné údaje v názvoch kozmetických výrobkov sa dajú ľahko dešifrovať, napr. *2 X 16* — názov zubnej pasty. Motivovaný je počtom zubov ľudského chrupu v dvoch radoch po 16. Aj názvy niektorých iných druhov zubných pást sú pomerne priezračné, napr. *Fluora*, *Fluorka*, *Fluorila* —

zubné pasty s prídavkom fluóru. *Perlička* je názov zubnej pasty motivovaný účinkom — po jeho použití sú zuby ako perličky. Pôvodom taliansky názov *Tuti-fruti* (všetko ovocie) je motivovaný ovocnou príchuťou tejto pasty. Mydlá bývajú často pomenované podľa kvetov, ktorých voňavé esencie obsahujú, napr. *Konvalinka*, *Orgován*. Názov mydla *Diplomat* je antroponymum. Nepriezračný, ale zvukovo príťažlivý je názov peny do kúpeľa *Avela*. Rozmanité sú aj názvy pracích a čistiacich prostriedkov, napr. názov *Azúr* vyvoláva asociáciu modrej oblohy, názov *SAM* má azda vzbudzovať ilúziu, že vyperie bielizeň bez námahy — sám. Názov *Radion* zaiste súvisí s latinským slovom *radius* (lúč) — bielizeň po vypraní Radionom žiari ako lúč; názov *Batul* pravdepodobne súvisí so slovom *batola* — prací prášok je určený najmä na detskú bielizeň. Priezračné sú názvy niektorých namáčacích prostriedkov, napr. *Namo*, *Namác*, *Zmáč*. Názov čistiaceho prostriedku *Pur* je odvodený z latinského adjektíva *purus* (čistý). Zreteľne je účinkom motivovaný názov na veľmi znečistené ruky — *Solvina*. Jeho základom je latinské sloveso *solvere* (uvolňovať). Latinské sloveso *repellere* (odháňať), presnejšie jeho participium prézenta (*repellens*) sa stalo názvom prípravku na odpudzovanie komárov — *Repelent*. Rozkazovací spôsob slovesa nepovoliť sa stal výstižným pomenovaním syntetického lepidla — *Nepovol*, pravda, bez diakritického znamienka.

Krátko sa ešte dotkneme názvov niektorých výrobkov určených na dlhodobejšiu spotrebu. Napr. nábytkársky priemysel dodáva na trh rozličné druhy nábytku, ktoré majú popri svojom informatívnom názve aj značkové názvy. Niektoré z nich naznačujú istú motiváciu. Pri stene s názvom *Racio* (z lat. *ratio* = rozum) sa možno domnievať, že ide o motiváciu účelnosťou, pri obývačke *Universal* (z lat. *universus* = všeobecný) o motiváciu možnosťou zostavovania na všestranné použitie, pri stene *Progres* (z lat. *progressio* = pokrok) o motiváciu netradičným riešením. Názov *Monti* naznačuje motiváciu spôsobom úpravy nábytku zostavovaním, montovaním. Ten istý druh, ale vo farebnej úprave sa nazýva *Monticolor* (z lat. *color* = farba). Väčšina nábytkárskych výrobkov je však nemotivovaná, má len reklamný ráz. Využívajú sa tu ženské, ale aj mužské mená domáce i cudzie, v úradnej i familiárnej podobe, napr. kuchyňa *Carmen*, sedacia súprava *Felicia*, *Lenka* a pod. Stena *Zobor* je pomenovaná podľa vrchu. Latinský názov rieky Dunaja poslužil na pomenovanie spálne *Danubius*.

Z produktov strojárského priemyslu sa dotkneme niektorých názvov motorových vozidiel. Automobily bývajú často pomenované podľa výrobcu, resp. továrne, z ktorej pochádzajú, napr. *Ford*, *Fiat*, *Škoda*, *Škoda MB* (*MB* — Mladá Boleslav). Tento názov, vlastne iba skratka *MB*,

sa univerbizoval do podoby *embéčka*. Univerbizácia nastala aj pri názvoch *Tatra 603*, *Tatra 613* — *šesťstotrojka*, *šesťstotrinásťka*. Pri metaforických názvoch z ríše zvierat sa možno iba domnievať, že napr. *Mustang* (motocykel) má navodzovať predstavu sily, *Jaguár* (automobil) rýchlosti a obratnosti, *Čajka* (automobil) ľadnosti. Názov sovietskeho kombajnu *Kolos* v neinformovanom používateľovi jazyka vyvoláva asociáciu niečoho mohutného [podľa antických kolosov]. V skutočnosti je to názov motivovaný účelom — traktor *Kolos* je určený predovšetkým na žatevné práce a slovo *kolos* značí v ruštine *klas*. Apelativizovaný názov dvojkolesového motorového vozidla *moped* vznikol zo začiatočných hláskových skupín slov *motor* a *pedál*. Názov automobilu značky *Trabant* je nemeckého pôvodu (*der Trabant* = sprievodca, telesný strážca).

Osobitne si ešte všimneme názvy niektorých chemických vlákien zahraničnej proveniencie — *Antron*, *Dacron*, *Krylon*, *Orlon*, *Telar*. Sú produktom počítačov. Princíp ich tvorenia spočíva v tom, že sa do počítača vložia ľubovoľné spojenia foném, ktoré sú v súlade s pravidlami daného jazyka. Počítač ich potom skombinuje tak, aby vznikli slová, ktoré možno ľahko vysloviť a ľahko si ich zapamätať. Príponou *-on* sa tu zrejme nadväzuje na názvy *nylon*, *silon*, *perlon*.

Názvy niektorých chemických vlákien a tkanín vieme dešifrovať, napr. názov *nylon* vznikol zo začiatočných písmen názvu *New York* a prvej slabiky slova *Londýn*, *tesil* z prvých dvoch hlások slova *textil* a prvých troch hlások slova *silon*, podobným spôsobom boli utvorené názvy *tesilan* zo slov *tesil* a *lan*, *teba* z *tesil* a *bavlna*. Tak ako pri pomenovaní mnohých iných výrobkov aj tu sa na rozlišovanie druhov priadzi, najmä pletacích, uplatňujú ženské mená, napr. *Lucia*, *Romana*, *Dita*, *Cornela*.

Prírodzene, že sme v tomto príspevku nevyčerпали celú problematiku pomenovacieho procesu týkajúceho sa názvov výrobkov. Každé priemyselné odvetvie pomenúva svoje produkty istým charakteristickým spôsobom. Aby bolo možné zistiť, ktoré typy názvov sú progresívne a majú tendenciu apelativizovať sa, bolo by potrebné skúmať komplexné súbory názvov výrobkov viacerých priemyselných odvetví a potom ich štatisticky porovnať. Ako sme ukázali na príkladoch, markantný rozdiel je medzi názvami dennej spotreby, ktoré nepotrebnú reklamu, a medzi názvami výrobkov určených na dlhodobejšie používanie alebo luxusných výrobkov. V prvej skupine prevládajú názvy s priesračnou motiváciou a informatívne názvy nad nemotivovanými metaforickými názvami. Pri ďalších skupinách už sám názov výrobku má zákazníka priťahovať a podnecovať na kúpu, má slúžiť ako reklama. Tu sa ako názvy uplatňujú domáce i prevzaté slová, metaforické názvy, antroponymá, toponymá, hydronymá a pod. Veľa

názvov sa tvorí skladaním slabík (príp. písmen) z viacerých slov. Za spoločný znak názvov reklamného typu by sme mohli v súlade s výskumami autorov spomenutých na začiatku označiť ich ľahkú vysloviteľnosť, zapamätateľnosť a ľubozvučnosť, často aj istý exotický nádych. Fantázia sa pri tvorení názvov výrobkov nijako neobmedzuje, aj gramatické pravidlá často musia ustúpiť do pozadia. Je celkom možné, že so zreteľom na veľké množstvo nových výrobkov, ktoré doslova zaplavujú svetové trhy, prevezmú pomenúvaciu funkciu namiesto ľudí počítače ako pri názvoch vymenovaných syntetických vláken. Zatiaľ sú názvy výrobkov predmetom výskumu apelatívnej slovej zásoby, ale — ako sme ukázali — stýkajú sa aj s propriami.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

COHEN, D.: Advertising. New York, London 1972, s. 89—91.

GLÄSER, R. (1973 a): Zur Namenforschung in der Wirtschaftswerbung. Warenzeichen im britischen und amerikanischen Englisch. In: Walther, H.: Der Name in Sprache und Gesellschaft. Berlin, Akademie Verlag 1973, s. 220—238.

GLÄSER, R. (1973 b): Zur Motivation von Warennamen im britischen und amerikanischen Englisch. In: Beiträge zum 20. Jahrestag der Namengebung der Karl-Marx-Universität. Namenkundliche Informationen. Heft 22. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1973, s. 22—30.

GLÄSER, R.: Warennamen im Englischen und Deutschen. In: Beiträge zum XIII. Internationalen Kongress für Namenforschung. Krakow, 21—25 August 1978. Namenkundliche Informationen — NI 31. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1978, s. 14—25.

GRÜNDKE, G.: Grundriss der allgemeinen Warenkunde. Bd. 1. Einführung — Warensystematik. Leipzig 1968, s. 45.

HONL, I.: O tyronymech — názvech syrů. In: Zpravodaj místopisné komise ČSAV, 7, 1966, s. 5—9.

HRBÁČEK, J.: Jazykové zkratky v češtině. Praha, Universita Karlova 1979. 126 s.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 944 s.

MAJTÁN, M.: Onomastické termíny podľa objektov pomenovaných vlastnými menami. Kultúra slova, 13, 1979, s. 153—159.

Pravidlá slovenského pravopisu. 11. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

SVOBODA, J. a kol.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. Zpravodaj místopisné komise ČSAV, 14, 1973, 280 s.

Belove Notitia, v Notíciách?

V súvislosti s oslavami trojstého výročia narodenia Mateja Bela sa často spomína najzávažnejšie vlastivedné dielo tohto polyhistora *Notitia Hungariae novae historico-geographica* [I-IV, 1735—1742, V, asi 1792, 2. vyd. 1892]. Niekedy sa používa aj skrátená forma *Notitia* a v poslovenčenej podobe tvary množného čísla *Noticie*, z *Notícií*, v *Notíciách* a pod. Forma množného čísla *Noticie* a pod. vznikla vplyvom slovenského významu latinského slova *notitia* = vedomosti, poznatky a prenikla dokonca aj do latinského názvu v podobe *Notitiae* [napr. v učebnici *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky* od J. Máteja a kol. Bratislava 1976, s. 178]. No slovo *notitia* je v latinčine tvar nom. jedn. čísla ženského rodu, a preto by sa mali používať pri uvádzaní Belovho najväčšieho diela poslovenčené podoby v *Notícií*, z *Noticie* a pod. Formy *Noticie*, z *Notícií*, v *Notíciách* sú ovplyvnené slovenským ekvivalentom *vedomosti*.

Nejednotne a chybné sa cituje aj Belovo dielo o rétorike, ktoré má názov *Rhetorices veteris et novae praecepta* (1717). Vyskytujú sa tri podoby začiatočného slova tohto názvu: *rhetorices*, *rhetoricas* a *rhetoricae*. Formu *rhetoricas* v citovanej učebnici pedagogiky možno hodnotiť ako tlačovú chybu, v názve diela veľmi závažnú, forma *rhetoricae* [v stránkovej korektúre Pedagogickej encyklopédie Slovenska] je síce správna podoba genitívu jedn. čísla od latinského slova *rhetorica*, prevzatého z gréckeho *hē rhētorikḗs*, ale v uvedenom Belovom názve nie je. V gréčtine je genitív *tēs rhētorikḗs*, ktorý sa v čiastočne latinizovanej podobe [k/c] používal aj v latinčine a použil ho aj M. Bel. Podobné tvary genitívu neboli v stredovekej latinčine zriedkavosťou. Správnu podobu názvu Belovho spisu treba zachovať tak, ako sa presne uvádza v Riznerovej Bibliografii, t. j. *Rhetorices veteris et novae praecepta*.

Nejednotnosť a nepresnosť sa vyskytujú aj pri uvádzaní prekladov názvov Belových diel, ktoré napísal v cudzích jazykoch, najmä v latinčine.

Z úcty k veľkej osobnosti našich kultúrny dejín, ale aj v záujme vedeckej pravdy by sme mali vždy a všade presne a správne citovať názvy Belových prác. Mali by sme sa dohodnúť na výstižnom preklade názvov jeho diel, ktoré by sa jednotne používali predovšetkým v učebniciach, ale aj inde, kde sa citujú aj preklady názvov diel písaných v cudzích jazykoch.

Konštantín Palkovič

Jazykovedci v Roháči

V rubrike *Správy a posudky* už tri razy uverejnil náš časopis referát o rečovej stránke satiricko-humoristického týždenníka *Roháč*. Prvý *O jazykovej stránke Roháča* napísal Š. Michalus v súvislosti s besedou (v redakčnom kolektíve Roháča), na ktorej sa zúčastnil spolu s J. Oravcom (KS, 5, 1971, s. 45—48), druhý s názvom *Špecifický pomocník jazykovej kultúry* na základe sledovania 26. ročníka uverejnil I. Masár (KS, 8, 1974, s. 124—128) a tretí — jubilejný s blahoželaním, že Roháč už tridsaťpäť rokov úspešne koná u nás osobitné kultúrne poslanie — pod nadpisom *Roháč vo peku dospelosti* predložil našim čitateľom G. Horák (KS, 17, 1983, s. 214—216). Ako sa ukazuje, práca na šírení jazykovej kultúry ráta a ráta s pomocou Roháča a naopak Roháč sa celkom oprávnenne domáha rady a pomoci jazykovedcov najmä v tých prípadoch, keď mu ustálené (kodifikované) poučky pri uvoľnenejšej štylizácii nestačia. Takáto spolupráca redakcie Roháča s jazykovedcami nie je včerajšia, ďalej sa rozvíja a má obojstranný úžitok. — Dokladom toho je i pracovná beseda, ktorá bola v redakcii Roháča 25. januára 1984. Z jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra sa na nej zúčastnili dvaja poverení vedeckí pracovníci — dr. Gejza Horák a dr. Ján Doruľa a z redakcie Roháča takmer všetci jej členovia na čele so šéfredaktorom Petrom Bánom.

Úvod do besedy predniesol G. Horák, a to i na základe zistení z priebežného čítania všetkých čísel Roháča v zavŕšenom roku (1983). Na začiatku pripomenul dávnu a nepretržitú spoluprácu jazykovedcov s tvorcami a redaktormi satiry a humoru v Roháči, ale upozornil i na možnosti jej prehĺbenia. Zopakoval pritom záverečnú časť svojho jubilejného referátu: „Roháč si našu pozornosť zaslúži v oveľa väčšej miere ako doteraz. Svojím špecifickým rázom môže totiž veľa urobiť i tam, kde nedočiahnu naše azda i pokorné jazykové rady, pripomienky a výčitky.“

Materiál, ktorý sa získal v podobe výpiskov z vyznačených čísel celého ročníka (1983), môže sa stať základom na zostavenie kartotéky a popudom na vypracovanie jazykového úzu redakcie Roháča. — Z javov, ktoré G. Horák v jednotlivých číslach pri pracovnom čítaní vyznačil a sprevádzal krátkymi rukopisnými poznámkami, bolo možno vybrať do besedy len zlo-mok, priam iba omrvinku, no tá by sa mala stať živým zrnkom kľúčiacim do novej etapy spolupráce. Na tento náznak použil z prečítaného ročníka prvé číslo a ako doklad, že jazykovedci sledujú Roháč priebežne ďalej, tretie číslo z práve začatého ročníka (1984). Pritom zámerne vyberal menej nápadné jednotliviny.

Na príklade *zájst/príst k dakomu (niekde) na kus reči — zájst/príst na pár slov, na slovo, slovičko* (porov. *Preto sme tento raz zašli na pár slov na Vysokú školu ekonomickú*) sa názorne predstavila potreba uplatňovať pri štylizácii synonymá. Zásobáreň rovnoznačných výrazov má byť v Roháči nielen bohatá, pestrá, ale i živo hravá (vari aj *dravá*) — vtipne dopĺňajúca

lexikálnu normu zo široko zachytávaných zdrojov. Je správne, že sa napr. krajovo opretý výraz *kus reči* už pokladá za obdratý. [Pravdaže, takých obdieraných, obdratých, ale i zodratých výrazov je dosť.]

Z okruhu morfológie [tvaroslovia] a vecne správneho využívania systémo-
movo ustálených tvarov sa poukázalo na zanedbávanie rozlíšenia časového
stupňa dejov, ktoré vyslovujeme tvarmi podmienovacieho spôsobu (kondicionálu). Zabúdame, že okrem tvarov prítomného kondicionálu majú svoju
vyhranenú funkciu i tvary minulého kondicionálu. — V súvetí [z rubriky
Na basovú nôtu] *Možno by sa na jeho činnosť ani neprišlo, lebo poškodení
mali dôvody mlčať* bolo treba použiť tvar minulého kondicionálu — *Možno
by sa na jeho činnosť nebolo prišlo, lebo poškodení mali dôvody mlčať*. [Tvar
kondicionálu nemá vyjadriť možný dej [prít. kondicionál], ale dej fiktívny;
práve preto bolo treba použiť tvar minulého kondicionálu.]

Potrebu tvarov minulého kondicionálu možno názorne podporiť záverečnou
časťou krátkej novinovej správy (ČSTK) o havárii britského lietadla [pri
cvičnom lete] v tesnej blízkosti výskumného chemického strediska. Správa
sa uzavierala konštatovaním: *Havária však mohla mať nedozerné následky,
keby sa lietadlo zrútilo* [malo byť: *keby sa lietadlo bolo zrútilo*] *priamo do
laboratórií, kde skúšajú jedovaté chemické a biologické látky*. — Obchádza-
nie tvarov minulého kondicionálu, ktorý je pravidelnou súčasťou systému
slovenských slovesných tvarov, skresluje časové vzťahy možných a fiktívnych
dejav, ale i uvažovanie o nich. Ukazuje sa, že spisovná slovenčina sa bez tva-
rov minulého kondicionálu nezaobíde.

K neosobnej vete *To nevadí* sme pri revíznom čítaní pridali predĺženie
[rozvitú] vetu *Niž to za to, vyschne blato!* Tým sa malo naznačiť, že neosob-
ná veta [*To*] *Nevadí* sa môže nahradiť nielen kusou vetou *Niž to/To niž*,
ale i rozvitou rýmovanou povrávkou. — Povzbudzujúca repliková veta
Niž to za to, vyschne blato! sa používa vo veselšie ladených prejavoch dia-
logického rázu. Aj takéto prostriedky v reči Roháča stimulujú jazykové po-
vedomie čitateľa; stavajú ho na širšiu základňu.

Na začiatku r. 1983 sme si v Roháči podčiarkli poučnú výzvu: *Slová sa majú
vážiť, nie rátať*. Dakedy vážime, ale i rátame. Ak voľakto napríklad namiesto
hovorievam, robievam píše *zvyknem hovoriť, zvyknem robiť* [porov. maďar-
ské *szoktam mondani, szoktam csinálni*], nepovie veru o nič viacej ako
našími úspornými a systémovými jednoslovnými slovesnými tvarmi.

G. Horák pochválil, že od sloves odvođené novšie podstatné mená ako
prístupné, všimné nielen rozvíjajú slovnú zásobu, ale i sekajú do spoločens-
kých zlovykov, ktoré dali popud na ich vyľahnutie, a potom heslovite
pridal niekoľko upozornení: *Nepreťažujme knižné sloveso rieci!* *Nepíšme o
voľačo viac obozretnejšie*, ale *o voľačo viac obozretne* [sekundárne stupňo-
vanie]; Pri kvalifikujúcej vete *Nebolo to dvakrát povzbudzujúce* nám vo
vedomí zaznie jej zvyčajnejšia a plne spisovná sestra *Nebolo to ani trocha
povzbudzujúce* alebo *Nebolo to ani akomak povzbudzujúce*; Nejestvuje pra-
vidlo, podľa ktorého by sa malo v spisovnej slovenčine používať iba sloveso
premýšľať a sloveso *rozmýšľať* by sme mali celkom odstrániť [ani to nie je
od macochy]. Treba povedať, že v Roháči už na to prišli.

Po tomto náznakovom nabádanom úvodnom príhovore pracovníci redak-
cie Roháča diskutovali a radili sa s prítomnými jazykovedcami o daktorých

jazykových a štylistických problémoch, ktoré sa im vynárajú pri autorskej i redakčnej práci. Nejednen z nich možno doložiť aj poznámkami v celom lanskom ročníku. (Číslo lanského ročníka sa dajú zaviazat tak, aby rukopisné poznámky v nich mohli byť poradným materiálom pre redaktorov Roháča, ale i študijným popudom pre pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.)

Hneď na začiatku diskusie odznela dôrazná výčitka proti preťažovaniu slovesa *dokázať* a rada, aby jazykovedci smelšie proti jeho nežiadúcej frekvencii ďalej bojovali; veď všetko čo sme predtým *vedeli*, *vládali* a *hádali* i *mohli*, teraz už len *dokážeme* a *dokazujeme*. — Proti falošnej skromnosti, ktorá trčí z výrazov a tvarov typu *ja osobne*, *ja si osobne myslím*, sa už roháčovské parožky namierili.

Pri otázke, či sa presne a prísne má a dá odlišovať vyjadrenie o smere (pohybu) a mieste deja, keď sa pýtujeme *Kam ideš?* — *Kde si bol?* a v odpovediach *Idem to* a *Bol som tam*, sa ukázalo, že takéto odlišovanie je známe a možné, ale vo voľnejších prejavoch sa už zotrela. Celkom bežná je otázka: *Kde idete?* a odpoveď *Ideme tam*. — Ďalej sa beseda pristavila pri cudzích zemepisných menách. (Čím ďalej, tým viac sa uplatňuje tendencia zachovať príslušnú „tamojšiu“ podobu mena.)

Napokon jazykovedci dostali propagačnú otázku, či vravia *Kúpil som si Roháč*, alebo *Kúpil som si Roháča*. Po istom zaváhaní odpovedali takto: 1. *Kúpil som si Roháč* (ako ... *Večerník*), ale i 2. *Kúpil som si Roháča*, lebo a najmä zato, že *Roháč* je i roháč.

Beseda mala živý priateľský ráz a svedčí o obojstranne dobre pochopenej povinnosti slúžiť spoločnej veci — jazykovej kultúre. Znova sa potvrdilo, že prakticky orientovanej práci slovenských jazykovedcov pomôžu i také zásahy, ktoré si osvojili redaktori Roháča (roháčovci), a zasa že roháčovci sa neraz potrebujú poradiť s jazykovedcami.

Naša beseda sa môže predĺžiť, keď budeme mať v rukách zaviazaný lanský ročník — povedal takmer naraz šéfredaktor Peter Bán so sekretárom redakcie dr. Kalom Uhríkom.

Gejza Horák

Roháčovci po prečítaní správy pridávajú k nej tento svojský dôdovok: *Štvornásobnú láskavú pozornosť nemôžeme kultúre slova odplatiť. Nenačím také spraviť priateľovi.*

Niekoľko poznámok k prekladu publikácie o fantazírovaní

[NOVLANSKÁ, Z. N.: Prečo deti fantazirujú. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 72 s.]

V edícii *Rodičom o výchove detí* vyšla v preklade z ruštiny pozoruhodná publikácia, ktorá istotne zaujme rodičov malých, ale aj odrastajúcich detí. Problematika fantázie, rojčenia a fantazírovania totiž vždy priťahovala po-

zornosť nielen odborníkov, pedagógov, psychológov, vychovávateľov, ale všetkých, ktorí prichádzajú do styku s deťmi, ktorí sa starajú o ich výchovu či už v rodine alebo v kolektíve. Prednosťou publikácie je jej ľahko zrozumiteľný a prístupný popularizačný štýl, čím sa umožňuje aj menej odborne pripraveným čitateľom vniknúť do problematiky a pochopiť zámer publikácie. Dokumentujú to okrem iného aj živé nadpisy jednotlivých kapitol, ktorými sa vyvoláva záujem čitateľa a nadväzuje sa s ním kontakt. Na ilustráciu uvedieme niektoré z nich: *Je ľahko byť lokomotívou? Prečo deti nerady čakajú? Čo je to fantázia? Prečo matkina logika nič nezmože? Poučenie z Bieľých nocí, Pozor, fantázia!*

Forma otázok na nadviazanie a udržiavanie kontaktu s čitateľom sa hojne využíva aj priamo v texte, napr. *A naozaj, čo by znamenal tento život, keby nebolo hry? Akou formou sa dieťa zoznamuje so svetom?* (s. 32) V texte publikácie sa často uvádzajú konkrétne príklady na ilustrovanie jednotlivých konštatovaní, resp. aj opačne konkrétne príklady zo života sú východiskom na formulovanie záverov. Príklady sú vybrané aj z ruskej a sovietskej krásnej literatúry, napr. z kníh L. N. Tolstého, F. M. Dostojevského a i.

V ďalšej časti príspevku si všimneme niektoré jazykové problémy, ktoré nás upútali pri čítaní prekladu. Na prvom mieste je to používanie slovesa *fantazirovať*, ktoré je aj v názve publikácie. Ide totiž o to, že v našom jazykovom vedomí sa sloveso *fantazirovať* spája predovšetkým s negatívnym uplatňovaním fantázie. Toto naše vedomie potvrdzuje Slovník slovenského jazyka, ktorý sloveso *fantazirovať* hodnotí ako hovorové a prisudzuje mu dva významy: 1. oddávať sa neplodnému, nezdravému rojčeniu, neskutočným vi-
dinám, predstavám, vymýšľať nemožné veci 2. rozprávať nesúvislé reči, nezmysly, blúzniť. V texte publikácie sa však sloveso *fantazirovať* používa aj v takých prípadoch, kde nemožno hovoriť o fantázii v negatívnom zmysle, ale naopak skôr v pozitívnom, napr. *Stráca sa hádam u nás s vekom schopnosť fantazirovať?* (s. 9); *Dospelí môžu regulovať hru takým spôsobom, aby smerovala ku kladným, spoločensky prospešným cieľom. Na to je však potrebné splnenie minimálne troch predpokladov: mať k deťom skutočne dobrý vzťah, mať ich plnú dôveru a mať schopnosť fantazirovať* (s. 48). Kvôli jednoznačnosti formulácií bolo by bývalo vhodnejšie v citovaných vetách, ale aj v niektorých ďalších zvoliť opisné vyjadrenie (napr. aj so slovom *fantázia* — *mať fantáziu*), pri ktorom by sa vylúčilo chápania fantázie v negatívnom zmysle, teda aby bolo v zhode so zámerom autora.

Z ďalších lexikálnych prostriedkov našu pozornosť upútalo sloveso *vyhanbiť* (*kľamára vyhanbíme*, s. 7), ktoré sa v Slovníku slovenského jazyka hodnotí ako zastarané. Tu by bolo vhodné sloveso *zahanbiť* alebo *vyhrešiť*. Nevhodne sa použilo substantívum *priechod* označujúce miesto namiesto dejoiného substantíva *prechod* vo vete ...*automobilové pneumatiky na priechod jazerom* (s. 49). Pri pozornejšej práci s rukopisom prekladu nemuseli v texte zostať jednotlivosti, ktoré narušajú celkový dobrý dojem z výberu jazykových prostriedkov, napr. *skostnatelosťou* (s. 15, správne *skostnatenosťou*), *kra-
bičku s otcovým náradím* (s. 15, správne *škatuľku, debničku*), *tretiačka prehlásila* [správne *vyhlásila, povedala*] *na dvore deťom* (s. 39), *mohli samé* [správne *samy*] *rozhodovať* (s. 46), *vyvstáva* [správne *vynára sa, vzniká*] *problém* (s. 53), *akónáhle* (s. 53, 67, správne *len čo*) atď. Dalo sa vyhnúť aj

niektorým štylistickým neobratnosťami, napr. *Na svoje osobitné zvláštnosti* (s. 19); *vnútorný nepokoj a neklud* (s. 40); *Ale neustále sa rozvíjajúce myslenie, nadobudnuté životné skúsenosti neustále vnášajú „korektúry“ do projektu* (s. 52).

Nevhodne sa použilo slovo *pluzgierik* vo vete *A potom sa rodičia rozpaľujú, že veľmi dávno, keď museli dievčatko prvýkrát ošetriť zelenou masťou, otec sa náhlil a pri otváraní pluzgierika si veľmi zababral ruky a nahneval sa* (s. 22). Ruské slovo *puzyriok* má totiž tri významy: 1. bublina, 2. pluzgierik a 3. fľaštička (na lieky) a v citovanej vete šlo práve o tento tretí význam, takže slovo *puzyriok* sa malo preložiť ako *fľaštička*, prípadne *téglik*.

V texte publikácie sme si všimli svojské narábanie s ruskými priezviskami na *-ij*, ako *Vygotskij, Čukovskij, Ušinskij, Suchomlinskij*. V bibliografických citáciách pod čiarou sa prepisovali so zachovaním koncového *-ij*, kým priamo v texte sa upravovali na formu slovenských priezvisk typu *Jesenský*, teda *Vygotský, Čukovský, Ušinský, Suchomlinský*. Hoci v obidvoch jazykoch ide o priezviská majúce formu prídavných mien, nazdávame sa, že takáto úprava ruských mužských priezvisk je neopodstatnená. Napokon nezmenšujú sa o nej ani súčasné normatívne príručky, ktoré venujú pozornosť skloňovaniu ruských priezvisk na *-ij*, napr. *Pravidlá slovenského pravopisu, Morfológia slovenského jazyka*.

V tejto súvislosti treba upozorniť na neodôvodnený prepis priezviska *Leonťev* (s. 32, 34 atď.) namiesto náležitého a ustáleného prepisu *Leontiev* (ide o meno sovietskeho psychológa).

Pripomíname aj chybné písanie zložených prídavných mien so zlomkovými výrazmi v prvej časti osobitne, teda v podobe *päť a polročná* (s. 13), *tri a polročné* (s. 23), namiesto správneho písania dohromady: *triapolročné, päťapolročné*. Nie je odôvodnené ani písanie osobného zámena *ja* s veľkým začiatočným písmenom vo vyjadreniach *proces uvedomovania vlastného „Ja“*, *predstáv svojho „Ja“* (s. 51), *na vlastné Ja, pubertálne Ja* (s. 53). Rušivo pôsobí aj to, že raz je zámeno *ja* v úvodzovkách, inokedy zasa bez úvodzoviek, ako to vidieť aj z citovaných príkladov. Aj v iných prípadoch sa úvodzovky používajú nefunkčne, t. j. nadbytočne (porov. s. 55).

Napokon sa ešte dotkneme jedného interpunkčného javu. V publikácii sa takmer dôsledne oddeľuje tesný rozvitý prívlastok. Uvedieme aspoň dva preukazné príklady: *Ale vnútorná potreba prekonať pocity, prameniace so stretnutím* (správne *zo stretnutia*) *s neznámym, vzniká oveľa skôr* (s. 13); *Práve tu vzniká problém, charakteristický pre tento vek* (s. 44). Takéto oddeľovanie tesného rozvitého prívlastku čiarkami zodpovedá stavu v ruštine, nie však v spisovnej slovenčine (porov. *Pravidlá slovenského pravopisu*, 11. vyd., s. 96).

Dotkli sme sa niektorých jazykových javov, ktoré upútali našu pozornosť pri čítaní publikácie *Prečo deti fantazirujú*. Ich naznačením chceme pomôcť redakcii pri zlepšení jazykovej stránky publikácie, ak by sa pripravilo jej druhé vydanie, resp. aj pri príprave podobných rukopisov do tlače. Lebo publikácie, ktoré prinášajú veľa podnetných a zaujímavých informácií a myšlienok si zaslúžia, aby mali aj dobrú jazykovú úroveň.

Matej Považaj

Je žltobiely viac žltý ako biely? — M. M. z Bratislavy sa v telefonickej jazykovej poradni JÚLEŠ SAV informoval o tom, či v zložených prídavných menách pomenúvajúcich farby poradie názvov farieb vyjadruje aj kvantitatívne zastúpenie jednej alebo druhej farby. Otázku konkretizoval takto: „Vyjadruje sa v spojení *žltobiely záves* to, že na závese prevláda žltá farba, v spojení *bieložltý záves* zasa to, že prevažuje biela farba?“

Zložené prídavné mená označujúce farby a farebné odtiene (v odbornej literatúre sa takéto prídavné mená nazývajú *chromatické adjektíva*) majú v spisovnej slovenčine dvojakú pravopisnú podobu: píšú sa spolu (*žltobiely*) alebo so spojovníkom (*žlto-biely*), pričom touto rozdielnou formou sa signalizujú rozličné významy týchto prídavných mien. Význam prídavného mena *žltobiely* sa opisuje slovami „biely s odtieňom do žltá“ (porov. Slovník slovenského jazyka V, s. 820). Opis významu prídavných mien tohto typu vychádza z jednotnej formuly (porov. definície hesiel *žltobiely*, *žltočervý*, *žltohnedý*, c. d., s. 820, 821), ktorej zovšeobecnená podoba je takáto: názov farby *a* + odtieň farby *b* = názov farby *c*. Ukazuje sa, že adjektívami typu *žltobiely* sa teda nepomenúvajú dve farby, ale jedna farba s odtieňom inej farby. Na otázku nemožno teda priamočiaro odpovedať tak, ako si želá opytujúci; prídavnými menami *žltobiely*, *bieložltý* sa nevyjadruje kvantitatívne zastúpenie dvoch farieb, ale odtiene bielej a žltej farby. Podľa toho *žltobiely záves* nie je žltý a biely, lež je to záves bielej farby s odtieňom do žltá. Keby sa malo vyjadriť, že záves má dve farby (žltú a bielu), muselo by sa použiť zložené prídavné meno so spojovníkom: *žlto-biely záves*. Touto formou prídavného mena sa vyjadruje zastúpenie dvoch farieb. Pri opise významu týchto adjektív sa tento fakt aj osobitne uvádza: *žlto-biely* = žltý a biely (o dvoch farbách), *žlto-čierny* = žltý a čierny (o dvoch farbách) — porov. c. d., s. 820, 821. Treba však povedať, že ani v zložených prídavných menách písaných so spojovníkom poradie komponentov nevyjadruje kvantitatívne zastúpenie jednej alebo druhej farby, lež iba to, že ide o dve (odlišné) farby. Ak je kvantitatívna charakteristika potrebná, vyjadruje sa osobitnými jazykovými prostriedkami. V praxi sa naozaj vyskytujú vyjadrenia *oranžovo-zelená s prevahou zelenej*, *žlto-hnedá s prevládajúcou žltou* ap., čo dokazuje, že samo poradie farieb nič nehovorí o ich kvantitatívnom podiele. Ak má poradie komponentov zloženého prídavného mena vyjadriť istý kvantitatívny prvok, musí sa to výslovne uviesť v definícii (opise) objektu, ktorého názov obsahuje zložené prídavné meno písané so spojovníkom. Nemáme poruke doklady na použitie chromatického adjektíva v takomto zmysle, ale na použitie iných zložených prídavných mien je v odbornom vyjadrovaní dosť dokladov, napr. v zložených prídavných menách použitých v lesníckych termínoch *bukovo-dubový vegetačný stupeň*, *dubovo-bukový vegetačný stupeň* poradie komponentov zloženého prídavného mena znamená, že ide o dva rozdielne pojmy — o vegetačný stupeň s prevahou buka (*bukovo-dubový*) a o vegetačný stupeň s prevahou duba (*dubovo-bukový*). Pravda, ani tu na príslušnú kvanti-

tatívnu informáciu neupozorňuje sama forma zložených prídavných mien, ale ju sprostredkúva definícia príslušných pojmov (objektov).

Ivan Masár

Možno sa cítiť seberovný? — M. D. z Trnavy: „V krásnej literatúre som našla vetu *Cítil sa s ním seberovný*, ktorá sa mi nezdá logická. Nebolo by tu vhodnejšie adjektívum *rovnocenný*?“

Adjektívum *seberovný* je zložené slovo (presnejšie zrazenina) utvorené z 3. pádu zámena *sa* — *sebe* a prídavného mena *rovný*. Podľa Slovníka slovenského jazyka (IV, s. 40) má význam „ktorý je na rovnakej úrovni s niekým, je roveň niekomu, rovnocenný“. To znamená, že slová *seberovný* a *rovnocenný* sú v synonymickom vzťahu a že ich možno vzájomne zamieňať. Príklady, ktoré sa uvádzajú v SSJ, to dosvedčujú: vo vete *Považuje ma za seberovnú* môžeme bez zmeny významu použiť aj adjektívum *rovnocenný*: *Považuje ma za rovnocennú*. Veta *Prijal ho ako seberovného* môže znieť aj takto: *Prijal ho ako rovnocenného*. Avšak v niektorých vetách, zdanlivo veľmi podobných príkladom zo SSJ, slovo *seberovný* skutočne nie je celkom na mieste. Je to najmä v spojeniach *cítiť sa seberovný*, *pokladať sa za seberovného*. Príčina je pravdepodobne v zreteľnej slovotvornej štruktúre slova *seberovný*, kde zámenná časť *sebe* naznačuje, že nositeľ deja kvalifikuje, hodnotí niekoho vo vzťahu k sebe, a nie naopak, teda nie seba vo vzťahu k niekomu, ako je to vo východiskovej vete. V kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme nenašli doklady na spojenie *cítiť sa seberovný s niekým*; sú tam iba spojenia *zhovárať sa s niekým ako so seberovným*, *seberovní ho nezaujali*, *vytvoriť niekoho seberovného*. Uvedenú vetu by sme teda upravili takto: *Cítil sa s ním rovnocenný/rovný*. Podobne *Pokladá sa za rovnocenného/rovného s niekým*.

Slovo *seberovný* má teda užší význam ako slovo *rovnocenný*. Túto konštatáciu podopierame aj takýmito spojeniami: *vybrať si seberovného/rovnocenného partnera*, *bojovať so seberovným/rovnocenným súperom*, *mať seberovného/rovnocenného spoločníka*, ale iba *nájsť niekomu rovnocenného* [nie *seberovného*] *partnera*, *určiť niekomu rovnocenného* [nie *seberovného*] *súpera* ap. Vyjadrenie *nájsť niekomu seberovného súpera* totiž znamená nájsť súpera rovnocenného činiteľovi deja, t. j. sebe, nie inému. Okrem toho spätosť slova *seberovný* je obmedzená iba na životné podstatné mená, slovo *rovnocenný* sa môže spájať so životnými i neživotnými podstatnými menami.

Malý synonymický slovník (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973) uvádza pri slove *seberovný* synonymum *rovnocenný* (s. 200), avšak pri slove *rovnocenný* sú len synonymá *ekvivalentný* [postavenie], *paritný* [spoločník, s. 185], z čoho vychodí záver, že slovo *seberovný* možno vždy nahradiť synonymom *rovnocenný*, naopak to však neplatí.

Margita Masárová

Riešiť a vyriešiť, alebo poriešiť? — Čitateľ J. F. z Bratislavy sa zaujímal, či je správne sloveso *poriešiť*, ktoré možno v súčasnosti dosť často počuť v bežných rozhovoroch a preniká aj do písomných hlásení, správ, na rokovania a pod. Používa sa vtedy, keď sa treba vyjadriť k úlohám, problémom, ktoré sa zatiaľ nevyriešili, napr. *tento problém v najbližšom období poriešime, treba poriešiť niektoré otázky v študentských domovoch*.

O slovese *poriešiť* sa už hovorilo v Jazykovej poradni Československého rozhlasu 4. decembra 1981 (autor poznámky P. Žigo). Sloveso *poriešiť* je utvorené od nedokonavého slovesa *riešiť*, ktoré má základný význam „z daných údajov, faktov robiť patričný, uspokojivý záver, robiť najvhodnejšie opatrenia na úrovni niečoho“ (Slovník slovenského jazyka III, 1963, s. 742—3). Jeho dokonavou podobou s predponou *vy-* je sloveso *vyriešiť* so základným významom „riešením niečoho prísť k uspokojivému záveru, k objasneniu výsledku alebo rozhodnutia“, resp. aj sloveso s predponou *roz-*: *rozriešiť*, napr. úlohu, vec, spor.

Všimneme si niektoré z významov predpony *po-*, ktoré sa zo sémantického hľadiska dotýkajú (resp. by sa mohli dotýkať) uvedeného slovesa *poriešiť*. Predpona *po-* v slovenských tvaroch vyjadruje, že dej sa postupne stal úplným, napr. *popáliť, pošliapať, popíchať, popísať*, aj *poprepisovať, pozošľávať, porozbíjať*; ďalej vyjadruje zavŕšenosť deja v slovesách typu *pobiť sa, požalovať, poradiť sa, pobožkať* a pod. Predpona *po-* môže vyjadrovať aj začiatok deja, napr. *pocítiť, pomyslieť*, ako aj malú mieru deja, napr. *posedieť (si), popíjať, pokašľávať* a pod. V slovesnom tvare *poriešime* predpona *po-* nevyjadruje ani jeden z uvedených významov. *Poriešime* je nesprávne utvorený slovesný tvar na vyslovenie budúceho deja, keďže budúci čas s predponou *po-* sa tvorí najmä pri slovesách pohybu, napr. *poletieť, potiecť, pocestovať*. Sloveso *riešiť* nepatrí k tomuto typu slovies, je to nedokonavé sloveso, pri ktorom budúci čas má podobu *budeme riešiť*.

Záverom konštatujeme, že sloveso *poriešiť* nie je správne ako dokonavý tvar k slovesu *riešiť* a tvar *poriešime* nie je správny ani ako budúci čas toho istého slovesa. Dokonavé podoby k slovesu *riešiť* sú *vyriešiť* a *rozriešiť*; tie jednoznačne vyjadrujú ukončenosť nejakej úlohy, vyriešenie problému a pod., o čo sa v súčasnosti na všetkých pracoviskách usilujeme.

Eugénia Bajžíková

Polohovadlo — polohovanie. — V. P. z Bratislavy sa pýta: „Vysvetlite mi, prosím, čo je to *polohovadlo*. Počul som toto slovo v spojeniach *posteľ s polohovadlom, stolička s polohovadlom*, v slovníku som ho však nenašiel.“

Nových slov pribúda v súčasnosti zásluhou vedecko-technického pokroku tak veľa a tak rýchlo, že ich nemožno pohotovo zachytávať v slovníkoch v čase ich vzniku. Medzi takéto slová patrí aj substantívum *polohovadlo*. O jeho význame sme sa dočítali v návrhu odborovej normy 01 7006 *Názvoslovia v oblasti interných montáží*, kde sa uvádza ako termín. Definuje sa takto: „Prostriedok [mechanizmus] určený na polohovanie výrobkov pri montáži, kontrole a dokončovacích operáciách, pri ktorých sa počas montážneho procesu vyžaduje pomerne častá zmena montážnej polohy“. Z uvedenej definície sa dozvedáme nielen to, čo je *polohovadlo*, ale aj čo je

polohovanie. Polohovaním sa tu myslí nastavenie výrobkov pri montáži, kontrole alebo pri dokončovacích operáciách do takej polohy, aby pracovník mal k nim čo najjednoduchší prístup. Sloveso *polohovať*, ktoré je vlastne východiskom slovesného podstatného mena *polohovanie*, podľa toho značí „nastaviť niečo polohovacím prostriedkom (mechanizmom) čiže polohovadlom do istej polohy“.

So slovami *polohovanie*, *polohovadlo* sa možno stretnúť nielen v priemysle, ale ja v zdravotníctve; napr. v ambulanciách zubných lekárov sú kreslá, ktoré sa polohovaním upravujú do patričnej výšky, aby lekár mohol pacientovi dobre vidieť do úst. V nemocniciach sú zasa lôžka pre pacientov s poranenou chrbticou, ktoré možno polohovaním všelijako obracať a prispôbovať tak, aby boli pacientovi čo najpohodlnejšie a lekárovi aj ostatnému ošetrovaciemu personálu ľahko prístupné. Pravda, nielen pacienti s chorou chrbticou majú špeciálne lôžka s polohovacím mechanizmom — s polohovadlom. Veľa nemocničných lôžok je zhotovených tak, že polohovadlom možno upravovať ich výšku buď po celej dĺžke, alebo aspoň v jednej časti. Polohovadlom sú vybavené aj sedadlá v diaľkových autobusoch, aby sa dali na nich sklápať operadlá.

Slová *polohovadlo*, *polohovanie* zastupujú vlastne viacslovné výrazy. Substantívum *polohovadlo* je ekvivalentom viacslovného názvu *prostriedok (mechanizmus) na nastavenie výrobkov do istej polohy*, *polohovanie* je ekvivalentom výrazu *nastavovanie do istej polohy*.

Slová *polohovadlo*, *polohovanie* sú spisovné a patria do oblasti odborného štýlu. Zreteľne sa na nich prejavuje tendencia po úspornom vyjadrovaní.

Eva RISOVÁ

OPRAVA. — Prosíme čitateľov, aby si v 3. čísle nášho časopisu opravili chybný text na s. 94 v 14. riadku zhora. Text má správne znieť takto:

..., ktorá sa uplatňovala v nadnárečovom kontakte.

Redakcia

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 18, 1984, č. 6. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Michalíková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v máji 1984. Registr. zn. F-7500.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8090 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1984

Cena Kčs 3,—